

Projekt je financován z Evropského integračního fondu

**Integrace dětí cizinců z třetích zemí
na základě mezinárodního šetření
OECD PISA a řízených rozhovorů
s pedagogy základních škol**

Jana Vavrečková
Karolína Dobiášová

VUPSV, v.v.i.
2012

Publikace byla schválena ediční vědeckou radou ve složení:

doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (VÚPSV, v.v.i. Praha)
Ing. Martin Holub, Ph.D. (VÚPSV, v.v.i. Praha)
Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D. (FSV UK Praha)
Ing. Robert Jahoda, Ph.D. (MU Brno)
Ing. David Prušvic, Ph.D. (MF ČR)
Ing. Jan Mertl, Ph.D. (VŠFS Praha)
Ing. Jan Molek, CSc. (JU České Budějovice)

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.
Praha 2, Palackého náměstí 4
jako svou 442. publikaci
Vyšlo v roce 2012, 1. vydání, počet stran 65
Tisk: VÚPSV, v.v.i.

Recenze: RNDr. Michaela Kleňhová
Ing. Bohumila Čabanová, Ph.D.
PaedDr. Věra Kolmerová

ISBN 978-80-7416-107-0

<http://www.vupsv.cz>

Abstrakt

Nedílnou součástí většiny evropských zemí, Českou republiku nevyjímaje, je přicházející populace imigrantů s nezanedbatelným podílem svých dětí. Již v roce 2006 studovalo jenom na úrovni EU-15 na základních školách 15 % dětí s migrační minulostí a jejich počet se v průběhu minulých let zněkolikanásobil. V České republice navštěvuje ve školním roce 2011/2012 základní školu 14 315 dětí cizinců, z toho děti cizinců z třetích zemí tvoří 70 %. Předložená publikace se zabývá hodnocením integrace a školní úspěšnosti těchto dětí, tj. dětí cizinců z třetích zemí ve věku povinné školní docházky v českých vzdělávacích zařízeních. Zdrojem poznatků jsou dva základní prameny; mezinárodní šetření OECD PISA (dotazníkové šetření z roku 2009 na 290 vybraných českých školách - děti cizinců z třetích zemí jsou vyselektovány z celkového souboru dotázaných žáků) a řízené rozhovory s představiteli základních škol s nejvyšším zastoupením dětí cizinců z třetích zemí v Praze (realizace v roce 2011)). Publikace se zaměřuje na analýzu rodinného a materiálního zázemí žáků, otázky týkající se předškolní a zejména školní výchovy, prospěchovými parametry těchto dětí i jejich mimoškolními aktivitami. Informačně podnětné je hodnocení české školy a učitelů očima dětí zahraničního původu i jejich plány a perspektivy v dalším životě. Řízené rozhovory doplňují dotazníkové šetření a aktualizují jej v konfrontaci se současnou situací. Publikace obsahuje doporučení pro zkvalitnění integračního procesu dětí původem z třetích zemí a závěrečné shrnutí zjištěných poznatků.

Klíčová slova: výchova a vzdělání, povinná školní docházka, integrace, dětí cizinců z třetích zemí

Abstract

An integral part of most European countries, including the Czech Republic, is the incoming immigrant population with a significant proportion of their children. Already in 2006, 15% children with a migration background studied in primary schools at the level of EU-15 and their number has multiplied over the years. In the Czech Republic 14 315 children of foreigners attend primary schools during the school year 2011/2012, including children of foreigners from third countries account for 70%. This publication deals with the evaluation of integration and educational success of these children of foreigners from third countries at the age of compulsory school attendance in the Czech educational institutions. A source of knowledge consists of two basic sources; international OECD PISA survey (questionnaire survey 2009 in 290 selected Czech schools - children of foreigners from third countries are selected from total set of surveyed pupils), and structured interviews with representatives of primary schools with the highest proportion of children of foreigners from third countries in Prague (implementation in 2011). This publication is focused on the analysis of family and material background, issues relating to pre-school and school education, merit parameters and out-of-school activities of these children. The assessment of the Czech school and teachers through the eyes of children of foreign origin, their plans and prospects later in life are very incentive. Structured interviews complement the survey and update it in confrontation with the current situation. The publication contains recommendations for improving of the integration process of children from third countries and the final summary of findings.

Key words: education and training, compulsory school attendance, integration, children of third country nationals

Obsah

Úvod	7
Konceptuální rámec výzkumu.....	8
Část I	
Mezinárodní šetření OECD PISA	
1. Cíle a metody šetření OECD PISA	15
2. Výsledky šetření	18
2.1 Struktura výběrového vzorku.....	18
2.1.1 Věk respondentů.....	18
2.1.2 Pohlaví respondentů.....	18
2.1.3 Země narození respondenta a jeho rodičů	19
2.1.4 Velikost místa bydliště	20
2.1.5 Kraj	20
2.2 Rodinné a materiální zázemí žáků.....	21
2.2.1 Struktura domácnosti	21
2.2.2 Jazyky v rodině	22
2.2.3 Vzdělání rodičů.....	23
2.2.4 Postavení rodičů v zaměstnání a jejich status.....	24
2.2.5 Vybavení domácnosti.....	25
2.3 Předškolní výchova a škola	26
2.3.1 Návštěva mateřské školy	27
2.3.2 Věk nástupu do základní školy	27
2.3.3 Typ školy, kterou žáci a studenti navštěvují.....	27
2.4 Příklad dětí zahraničního původu do ČR, jejich prospěch a mimoškolní aktivita	29
2.4.1 Věk příchodu dětí cizinců do České republiky	29
2.4.2 Prospěch ve škole, opakování ročníku a mimoškolní aktivita	29
2.5 Hodnocení školy, učitelů a vzdělanostní cíle a perspektivy	31
2.5.1 Hodnocení školy, jako vzdělávací instituce	31
2.5.2 Hodnocení školy jako sociální instituce	32
2.5.3 Hodnocení učitelů	34
2.5.4 Vzdělanostní cíle respondentů a očekávání rodičů	36
2.6 Čtenářské aktivity	37
2.6.1 Čas strávený čtením pro radost.....	37
2.6.2 Hodnocení čtenářských aktivit.....	38
2.6.3 Frekvence čtení tištěných materiálů	40
2.6.4 Návštěva knihovny a její důvody	41
2.6.5 Frekvence využití informačních technologií	43
Část II	
Řízené rozhovory s představiteli vybraných ZŠ v Praze	
1. Cíle a metody kvalitativního šetření	47
2. Základní poznatky šetření.....	48
2.1 Zkušenosti s výukou dětí cizinců (CTZ) na základních školách a změny v průběhu posledních pěti let	48
2.2 Charakteristiky žáků-cizinců očima pedagogů.....	50

2.3 Specifika jednotlivých národností	53
2.3.1 Zjištěné poznatky o žácích původem z Vietnamu a Číny.....	53
2.3.2 Zjištěné poznatky o žácích z ruskojazyčného prostředí	54
Doporučení na integraci žáků zahraničního původu do základních škol očima jejich pedagogů.....	56
Závěry.....	59
Literatura	63

Úvod

Statistické údaje z oblasti vzdělávání dokládají permanentní nárůst dětí cizinců na všech typech českých škol; nejvyšší počet těchto dětí zaznamenáváme na základních školách. Oproti školnímu roku 2005/2006 došlo ve školním roce 2011/2012 k nárůstům dětí cizinců na českých základních školách o 16,5 %, což v absolutních číslech představuje v roce 2011/2012 14 315 žáků zahraničního původu, přičemž děti cizinců z třetích zemí tvoří více než 70 %. V realitě to znamená, že učitelé základních škol v České republice vyučují celkem více než deset tisíc (10 060) dětí pocházejících ponejvíce z Ukrajiny, Vietnamu, Ruska a dalších v ČR frekventovaných třetích zemí.

Sledovat integraci a prospěch těchto dětí doporučují země s bohatou migrační minulostí (třetí a čtvrtou generací imigrantů - Německo, Rakousko, Francie, Anglie), neboť jejich zkušenosti ukazují, že i cizinci s trvalým pobytem a státním občanstvím hostitelské země nemusejí být do většinové společnosti integrováni. Například v Rakousku je statisticky prokázán horší prospěch dětí cizinců z třetích zemí ve srovnání s domácí populací, následné horší uplatnění na trhu práce a vyšší závislost na sociálních dávkách.¹

I v České republice, jejíž počet cizinců na domácím obyvatelstvu je nesrovnatelně nižší,² je nezbytné monitorovat a hodnotit integraci a školní úspěšnost dětí cizinců z třetích zemí, především pak v průběhu povinné školní docházky. Svým dílem by k poznání tohoto fenoménu měla přispět i předložená studie opírající se o:

- výsledky mezinárodního šetření OECD PISA (část I.),
- řízené rozhovory s řediteli (učiteli) vybraných základních škol v Praze s nejvyšším zastoupením cizinců ve třídách (část II).

¹ Gesemann, F., Indikatoren der Integration im Bildungsbereich, INTI-Projekt Indicators of Immigrant Integration, Berlín 2006

² K 1.1.2010 činil podíl cizinců na obyvatelstvu v Rakousku deset a půl procent, v ČR čtyři procenta.

Konceptuální rámec výzkumu

1. Vzdělávání a integrace dětí migrantů perspektivou zahraničních výzkumů

V současné době, která bývá také označována „věkem migrace“ (Castles, Miller 2003), jsou nedílnou součástí vyspělých zemí kontinuálně narůstající populace imigrantů s nezanedbatelným podílem dětí. Jen na úrovni EU-15 studovalo již v roce 2006 na základních školách 15 % dětí s migrační historií. V některých evropských zemích (Španělsko, Itálie, Irsko) se počet žáků migrantů v posledních letech zněkolikanásobil. Problémem se stává rovněž koncentrace žáků migrantů v městských oblastech, zejména ve velkých městech. Například v Rotterdamu, Birminghamu nebo Bruselu tvoří děti migrantů téměř polovinu všech žáků (Green Paper 2008). První a druhá generace dětí migrantů, tj. dětí, které doprovázejí rodiče do nové země, nebo se zde již narodily, se nezřídka potýkají s problémem začlenění do hostitelské společnosti (Dronkers, Levels, Kraaykamp 2008). Integrace těchto dětí je jedním z prioritních úkolů současných evropských vzdělávacích systémů (Green Paper 2008). Proto Evropská komise v Zelené knize Migrace & Mobilita otevřela širokou debatu o dalším směřování vzdělávacích politik ve vztahu k této vulnerabilní skupině (Green Paper 2008).

Vzdělání je považováno za jeden ze základních stavebních kamenů nejen úspěšné sociální integrace dětí migrantů, ale i jejich pozdějšího začlenění na trh práce a dosažení vyššího socioekonomického statusu (Dronkers, Levels, Kraaykamp 2008; Schneeweis 2009). Z těchto důvodů je začlenění dětí migrantů do vzdělávacích systémů jednak ekonomickou nutností, ale zároveň i nezbytnou podmínkou demokratické stability a sociální koheze (Heckmann 2008).

Vzdělávání migrantů je věnována v posledních letech významná pozornost také na poli výzkumu. Existuje bohatá empirická literatura, která se zaměřuje především na zkoumání rozdílů ve školních výsledcích mezi dětmi migrantů a domácí populací dětí, včetně zjišťování jejich příčin, ale i na rozdíly ve školním výkonu mezi jednotlivými skupinami migrantů dle země původu (Dronkers, Levels, Kraaykamp 2008). Většina těchto mezinárodních komparací vycházejících ze školních výsledků žáků/studentů realizovaných v posledních deseti letech kontinuálně ukazuje, že téměř ve všech sledovaných zemích vykazují migranti horší výsledky než žáci/studenti z domácí populace (Schneeweis 2009; Cattaneo, Wolter 2012). Výsledky těchto výzkumů předkládají řadu faktorů, které tyto rozdíly ovlivňují.

Na základě odborné literatury je možno identifikovat sedm základních determinantů rozdílů ve školních výsledcích mezi dětmi imigrantů a dětmi z majoritní populace (Harttgen, Klasen 2008):

1. socioekonomické zázemí a rodinná soudržnost,
2. problémy spojené s integrací,
3. jazykové obtíže,
4. školní segregace (koncentrace žáků z rodin migrantů),
5. proces selekce migrantů,
6. dosažená úroveň vzdělání rodičů,

7. první versus druhá generace migrantů (nebo doba příchodu do hostitelské země).

Řada empirických studií poukazuje na nižší socioekonomický status rodin migrantů. Zároveň prokazuje významnou **korelaci mezi dosaženými školními výsledky dětí migrantů a socioekonomickým statusem** jejich rodin (Schnepf 2004; Heckmann 2008). V zemích, kde migranti vykazují srovnatelné socioekonomické zázemí jako domácí populace (např. Austrálie, Kanada, Nový Zéland), nebyly prokázány výraznější rozdíly ve školních výsledcích mezi domácími žáky/studenty a imigranty. Naopak v Holandsku, Německu a Švýcarsku, kde žáci/studenti imigranti uváděli nižší socioekonomický status, byly prokázány i jejich horší školní výsledky ve srovnání s domácími vrstevníky (Schnepf 2004; Heckmann 2008; Cattaneo, Wolter 2012).

Rozdíly v dosahovaných školních výsledcích migrantů a majoritní populace úzce souvisí i s mírou **integrace imigrantů do hostitelské společnosti** (Schnepf 2004; Heckmann 2008). V této souvislosti je řadou studií vyzdvihován význam předškolního vzdělávání, které umožňuje dětem migrantů hned na počátku životního cyklu získat a rozvíjet potřebné kognitivní a sociální dovednosti, a tím vyrovnat jejich šance před nástupem do základní školy (Harttgen, Klasen 2008; Heckmann 2008; Schneeweis 2009). Pro lepší integraci dětí migrantů do hostitelské společnosti je prokázán také význam mimoškolních, zejména volnočasových aktivit, které pomáhají dětem migrantů v lepším zapojení do sociálního prostředí (Harttgen, Klasen 2008).

Jazykové dovednosti jsou klíčovým předpokladem dobrých školních výsledků. Řada výzkumů poukazuje na problém, kdy se v rodinách dětí migrantů hovoří jiným jazykem, než je jazyk hostitelské společnosti. Problémem je rovněž komunikace mezi školou a rodiči (Harttgen, Klasen 2008; Heckmann 2008).

Školní segregace, neboli rozložení migrantů uvnitř vzdělávacího systému, je další důležitou determinantou školních výkonů. Některé výzkumy se optikou rozdílných výsledků dětí migrantů a jejich domácích vrstevníků zaměřují na nastavení vzdělávacích systémů. Zejména je sledováno, do jaké míry jsou tyto selektivní nebo naopak zda přispívají k sociální mobilitě (Dronkers, Levels, Kraaykamp 2008). Výsledky těchto výzkumů ukazují, že menší rozdíly ve školních výsledcích mezi migranty a domácí populací vykazují méně selektivní vzdělávací systémy, tj. tam, kde dochází k selekci (rozhodování o typu školy) až v pozdějším věku (Heckmann 2008). Naopak, vzdělávací systémy, kde dochází k diferenciaci na základě dovedností a schopností již v brzkém věku (např. v Německu), vykazují daleko větší nárůst nerovností ve vzdělání mezi migranty a jejich domácími vrstevníky z důvodu absence kontaktů mezi vynikajícími a slabšími žáky/studenty. Z hlediska vzdělávacích institucí je dále prokázáno, že ve školách nebo třídách s větší koncentrací migrantů dosahují žáci výrazně horších výsledků (Schnepf 2004; Heckmann 2008; Harttgen, Klasen 2008; Dronkers 2010).

Kromě nastavení vzdělávacích systémů má na dosahované školní výsledky migrantů vliv i imigrační politika hostitelské země. Země jako Austrálie, Kanada nebo Nový Zéland implementují restriktivní imigrační politiku s důrazem na **selektivní výběr kvalifikované pracovní síly**. To vede k tomu, že rodiny migrantů nevykazují horší socioekonomický status než domácí populace, a tím se snižují i nerovnosti ve vzdělání mezi domácími žáky/studenty a migranty. Naopak, země s méně restriktivní imigrační politikou jako např. Německo, Švédsko nebo Spojené Státy Americké mají populaci migrantů s nižším socioekonomickým statusem než domácí obyvatelstvo, což vede k větším nerovnostem ve vzdělání (Dronkers, Levels, Kraaykamp 2008; Harttgen, Klasen 2008).

Řada výzkumných studií dokládá, že **úroveň vzdělání rodičů** je jedním z nejdůležitějších faktorů, který vysvětluje školní výsledky migrantů. Je uváděno, že školní výsledky jsou odrazem stupně vzdělání v rodině. Souvisí to jednak s ekonomickým postavením rodin, ale vypovídá to i o biologických předpokladech, kulturních atributech a o přístupu k učení (Harttgen, Klasen 2008).

Na školní výsledky má významný vliv i **délka pobytu v cizí zemi**. Je prokázáno, že migranti druhé generace dosahují výrazně lepších výsledků než migranti první generace. Souvisí to zejména s jazykovou bariérou a neexistencí sociálních sítí po příchodu do cizí země (Harttgen, Klasen 2008). Nicméně některé studie poukazují na to, že i přes neexistenci formální diskriminace dětí s migračním pozadím v rámci vzdělávacích systémů dochází u některých skupin migrantů k přenosu špatných vzdělávacích výsledků mezi generacemi (Frick, Wagner 2001 dle Harttgen, Klasen 2008).

2. Současná integrační politika ČR ve vztahu ke vzdělávání dětí migrantů

Integrace cizinců je pokládána za jednu z nejdůležitějších podmínek nejen pro ekonomický rozvoj, ale i pro zachování stability a sociální soudržnosti hostitelské společnosti. Proto nedostatečná integrace může vést k některým závažným problémům dotýkajícím se nejen migrantů samotných, ale i celé majoritní společnosti (Dluhošová 2008).

V aktualizované Koncepci integrace cizinců na území ČR z roku 2011 (dále Koncepce z roku 2011) se uvádí, že *„úkolem integrační politiky je vytvářet cizincům podmínky pro jejich začlenění do společnosti a napomáhat jim, vyvolávat a podporovat jejich aktivní participaci, garantovat dodržování jejich práv, ochranu před diskriminací a dalšími negativními jevy, vytvářet podmínky pro nekonfliktní soužití ve společnosti v kontextu širšího boje proti xenofobii, rasismu a diskriminaci“* (Aktualizovaná Koncepce ... 2011).

Cílovou skupinou integrace jsou cizinci ze třetích zemí, kteří dlouhodobě legálně pobývají na území České republiky, s výjimkou žadatelů o mezinárodní ochranu a osob, jimž byla mezinárodní ochrana udělena, a nově mohou v případě nezbytné potřeby využít některá integrační opatření také občané jiných členských zemí Evropské unie. Z hlediska nastavení integrační politiky ve vztahu ke vzdělávání dětí migrantů je však identifikována jako rizikovější skupina dětí ze zemí mimo Evropskou unii, tzv. třetích zemí Aktualizovaná Koncepce ... 2011).

V Koncepci z roku 2011 je dále zmíněno, že integrační politika bude v následujícím období zacílena na individuální potřeby migrantů, přičemž důraz bude kladen zejména na integraci osob druhé a třetí generace, tedy na integraci dětí a mládeže z řad imigrantů (Aktualizovaná Koncepce ... 2011), na které se zaměřuje následující studie.

Z konkrétních navržených prointegračních opatření se dětí a mládeže bezprostředně dotýká zejména úkol systémově zajistit výuku češtiny pro žáky - cizince ze třetích zemí a zajistit rozšíření statutu žáka se speciálními vzdělávacími potřebami i na dítě - cizince ze třetích zemí, které má problémy s češtinou jako cizím jazykem. S tím souvisí návrh podporovat přípravu pedagogů na práci v lokalitách s vyšším počtem cizinců, systémově vzdělávat pedagogy k výuce češtiny jako cizího jazyka a zvyšovat interkulturní kompetence pedagogů pro práci s žáky cizinci. Důraz na druhou generaci

cizinců - děti a mládež je kladen i u návrhu podporovat formální i neformální společné aktivity cizinců a majority (kulturních, sportovních, společenských) (Aktualizovaná Koncepce ... 2011).

**ČÁST I.
MEZINÁRODNÍ ŠETŘENÍ OECD PISA**

1. Cíle a metody šetření OECD PISA

Prvním pramenem poznání integrace a školní úspěšnosti 15letých žáků/studentů původem z třetích zemí na českých školách byly výsledky z mezinárodního šetření OECD - PISA - Program pro mezinárodní hodnocení žáků.³

Cílem našeho snažení bylo porovnat zjištěné výsledky u dětí cizinců z třetích zemí a to se zvláštním zřetelem na děti cizinců pocházejících z Asie (ve většině případů z Vietnamu) a ze zemí bývalého Sovětského svazu (Ukrajiny a Ruska), s domácí populací 15letých žáků.

Šetření OECD PISA se opakuje v pravidelných tříletých intervalech; nejaktuálnější výsledky, které jsou v současné době k dispozici, jsou z roku 2009.⁴ Při interpretaci je nutno přihlížet k tomu, že se jedná o sekundární analýzu dat, která byla sbírána za jiným účelem. Tomu také odpovídá konstrukce výběrového vzorku. Výběr vzorku probíhá podle mezinárodních pravidel šetření PISA dvoustupňově tak, aby byl vzorek reprezentativní z hlediska typu školy (základní školy, gymnázia víceletá, gymnázia čtyřletá, střední odborné školy ukončené maturitní zkouškou, střední odborné školy neukončené maturitní zkouškou, speciální školy). V roce 2009 byl z pohledu tohoto kritéria vzorek reprezentativní i na úrovni krajů a to u základních škol a víceletých gymnázií. Ve školách následně není vybírána třída ze stanoveného ročníku, ale žáci narození ve zvoleném kalendářním roce. V roce 2009 tvořily vzorek respondentů žáci/studenti narození v roce 1993. Důsledkem je skutečnost, že se polovina žáků nachází v povinném vzdělávání a polovina na střední škole což činí interpretaci některých zjištění poněkud problematickou.

Šetření proběhlo na vybraných 290 školách v celé České republice a zúčastnilo se ho přes 6 000 patnáctiletých žáků.

Hlavním záměrem těchto šetření je průběžně

- poskytovat tvůrcům školské politiky v jednotlivých zemích informace o úspěšnosti a efektivitě jejich vzdělávacích systémů,
- umožňovat mezinárodní porovnání výsledků 15letých žáků,
- přispívat k interní komparaci výsledků jednotlivých škol, jednotlivých typů škol (klasické základní školy, osmiletá gymnázia atd.), regionů nebo jinak definovaných skupin žáků.

³ **Mezinárodní projekt PISA** má opakovaně zjišťovat výsledky patnáctiletých žáků různých zemí světa, a to ve třech poznávkových oblastech:

- v čtenářské gramotnosti,
- matematické gramotnosti,
- přírodovědné gramotnosti.

Šetření probíhá v devítiletých cyklech, přičemž každý cyklus má tři fáze (realizace po třech letech), z nichž každá je detailněji zaměřena na jednu z oblastí výše uvedených gramotností. Česká republika se do šetření PISA zapojila již v roce 2000; v roce 2009 započal druhý devítiletý cyklus a byla opakovaně zkoumána zejména čtenářská dovednost.

⁴ Následný výzkum bude realizován o tři roky později - v roce 2012.

Námi vyčleněný soubor dětí cizinců převážně z třetích zemí představoval onu poslední kategorii - specificky definovanou skupinu žáků tvořící podskupinu celkového výběrového vzorku testovaných.

Celkem se jednalo o **216 žáků zahraničního původu**, což představuje 3,6 % celkového vzorku dotázaných respondentů. Početně se sice jedná o nevelký soubor, který nemůže zaručit reprezentativnost zde žijící populace dětí migrantů, nicméně zatím jde o ojedinělý, dosud neprobádaný a nepublikovaný poznatkový zdroj. Pro konkrétní představu uvádíme, že podíl cizinců z třetích zemí na českém obyvatelstvu činil v daném roce 2,8 %, podíl žáků cizinců z třetích zemí k žákům v ČR ve školním roce 2009/2010 byl 1,3 %.

V roce 2009 byl průzkum PISA obsahově orientován na čtenářské dovednosti. Proběhl formou klasického dotazníkového šetření, kdy každý žák obdržel tzv. „Žákovský dotazník“, jehož vyplnění trvalo asi 2 hodiny. Do dotazníku byly zařazeny úlohy s výběrem odpovědí tzv. uzavřené otázky, v tomto případě žák u každé testované položky vybíral jedinou odpověď z více nabízených možností i otázky volného typu s vlastní tvorbou odpovědi.

Otázky obsažené v žákovském dotazníku se kromě čtenářských aktivit týkaly řady dalších skutečností, např. osoby respondenta a jeho rodiny, prostředí ve třídě a škole, kterou dotázaný navštěvuje, jejich sociální integrace do vzdělávacího procesu, budoucích aspirací žáků i jejich rodičů a řady dalších otázek (např. návštěva knihoven, obeznámenost s informačními technologiemi atd.).

Kromě sondáže schopnosti porozumět psaným textům, používat je a přemýšlet o nich tak pomáhal žákovský dotazník odhalit řadu jiných oblastí ze života respondenta. Pro naše účely byly klíčové zejména klasické identifikační otázky respondenta a jeho rodiny - tj. země narození testovaného žáka a jeho rodičů, věk příchodu do ČR, jazyková komunikace v rodině, vzdělání a zaměstnání rodičů, ale i vybavení domácnosti, velikosti domácnosti atd. Za důležitý poznatkový zdroj považujeme otázky týkající se návštěvy mateřské školy, opakování ročníku, prospěchu ve škole, hodnocení školy, učitelů a postojovou orientaci žáka (jeho rodičů) k vzdělanostním cílům, kterých by chtěl v ČR dosáhnout.⁵

Data z „Programu pro mezinárodní hodnocení žáků“ (Programme for International Student Assessment) OECD PISA 2009 byla podrobena sekundární statistické analýze. V rámci stávajícího datového souboru byly pro účely našeho výzkumu vytvořeny nové kategorie, na jejichž základě bylo provedeno třídění prvního a druhého stupně u vybraných otázek. Jednalo se o dvě základní kategorie:

- kategorie českých žáků,
- kategorie cizinců zejména z třetích zemí (tj. s vyloučením podstatné části dětí cizinců z EU).⁶

Kategorie cizinců z třetích zemí byla dále členěna na čtyři subkategorie, a to na základě:

a) národnosti, která byla pro interpretaci stěžejní a představuje

⁵ Vyhodnocen nebyl celý „Žákovský dotazník“, ale vytipovaná témata mající vztah k řešení problematiky integrace cizinců třetích zemí v České republice.

⁶ Na základě konstrukce dotazníku bylo možno jednoznačně vyloučit pouze cizince slovenské národnosti, kteří však mezi cizinci z EU studujícími ve školním roce 2008/2009 tvořili většinu (76 %) (Cizinci v ČR 2009).

- skupinu cizinců z Ukrajiny a Ruska (dále uvádíme jako cizinci ze zemí bývalého SSSR)⁷
 - skupina cizinců z Vietnamu, minoritně z Číny (dále uvádíme jako cizinci ze zemí Asie)⁸
- b) přihlédnuto bylo i k hledisku první a druhé generace migrantů, tj. k místu narození dotázaného:
- 1. generace migrantů představuje jedince, kteří se narodili mimo území České republiky,
 - 2. generace migrantů jsou ti, kteří se narodili již v České republice.

Národnost respondenta a jeho rodičů byla určena na základě otázky týkající se místa narození respondenta a jeho rodičů a jazyka užívaného v domácnosti. Vzhledem ke konstrukci dotazníku nebylo možné u všech cizinců národnost jednoznačně určit. Proto při vyčlenění národnostních skupin cizinců ze zemí bývalého SSSR a cizinců z Asie vznikla zbytková kategorie „ostatní“, kde se mohou vyskytovat v nepatrné míře i děti cizinců z EU⁹. Vzhledem k nejednoznačné národnostní struktuře této kategorie nebyla skupina „ostatní“ v rámci interpretací samostatně hodnocena, ale je zahrnuta v celkové skupině cizinců.

Celkový datový soubor byl před vlastní analýzou očištěn o sporné případy. Na celém vzorku 6 064 žáků se jednalo o 75 záznamů, tj. cca 1 % případů. K analýze dat byl použit statistický software SPSS verze 11.0.

⁷ Na základě konstrukce dotazníku bylo možno přesně identifikovat ze zemí bývalého SSSR pouze žáky/studenty z Ukrajiny a Ruska, kterých je ve skupině žáků cizinců z bývalých zemí SSSR většina (ve školním roce 2008/2009, kdy probíhalo šetření PISA, jich bylo více než 86 %) (Cizinci v ČR 2009).

⁸ Na základě konstrukce dotazníku bylo možno přesně identifikovat ze zemí Asie pouze žáky/studenty z Vietnamu a Číny, kterých je ve skupině žáků cizinců z Asie většina (ve školním roce 2008/2009 jich bylo více než 85 %) (Cizinci v ČR 2009).

⁹ V našem výběrovém vzorku je 40 % žáků základních škol, zbývající počet dotázaných studuje na některém typu středních škol (nejvíce z nich navštěvuje gymnázium - 37 %). Dostupné statistické údaje o národnostním zastoupení dětí na základních a středních školách (viz statistická data ÚIV) hovoří o tom, že žáci/studenti z EU tvoří ze žáků zahraničního původu na ZŠ pouze tři desetiny (29,7 %) a méně než čtvrtinu (23,1 %) na středních školách. Na základě konstrukce dotazníku bylo možno jednoznačně vyloučit cizince slovenské národnosti, kteří mezi cizinci z EU studujícími ve školním roce 2008/2009 tvořili většinu (76 %) (Cizinci v ČR 2009). Lze proto odhadovat, že ve skupině cizinců zahrnutých pod kategorií národnosti „ostatní“ bude rovněž výrazná převaha dětí z třetích zemí (např. Mongolska, státy bývalé Jugoslávie, Chorvatska, příp. dětí z ekonomicky vyspělých států jako Spojené státy, Kanada, Izrael, Japonsko atd.).

2. Výsledky šetření

Výsledky šetření jsou shrnuty do dvou základních oblastí - první z nich představuje vyhodnocení otázek týkajících se převážně respondenta a jeho rodiny; druhou oblast tvoří otázky týkající se školy, vzdělávacího procesu a čtenářských aktivit.

Oblast A - OTÁZKY TÝKAJÍCÍ SE PŘEVÁŽNĚ RESPONDENTA A JEHO RODINY

2.1 Struktura výběrového vzorku

2.1.1 Věk respondentů

Průměrný věk respondentů odpovídá cílové skupině, na kterou byl výzkum zaměřen. Nebyl rozdíl v průměrném věku studentů - Čechů a studentů - cizinců. Nepatrně starší oproti celkovému vzorku byli cizinci 1. generace, kteří se narodili mimo území České republiky. Z hlediska národnosti byli nepatrně mladší cizinci z asijských zemí oproti cizincům ze zemí bývalého SSSR i oproti českým žákům.

Tabulka č. 1 **Průměrný věk studentů**

	cizinci	Češi	cizinci 1. generace	cizinci 2. generace	země býv. SSSR	asijské země
věk studentů	15,8	15,8	15,9	15,8	15,8	15,7
celkem abs.	216	5 239	62	154	42	58

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.1.2 Pohlaví respondentů

Z hlediska pohlaví bylo ve vzorku českých respondentů nepatrně více žen. Menší zastoupení ženského pohlaví je zřejmé zejména mezi studenty z řad cizinců 1. generace a mezi studenty z bývalého SSSR.

Tabulka č. 2 **Pohlaví respondentů (v %)**

	cizinci	Češi	cizinci 1. generace	cizinci 2. generace	země býv. SSSR	asijské země
ženy	45	49	40	47	36	50
muži	55	51	60	53	64	50

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.1.3 Země narození respondenta a jeho rodičů

Jak ukazuje následující tabulka, **tři čtvrtiny cizinců z našeho vzorku se narodily v České republice.** Jedná se již o druhou generaci cizinců v ČR. Z těch, kteří se narodili mimo území ČR, pochází třetina z Vietnamu, 23 % z Ukrajiny, 10 % z Ruska a 37 % z jiné země. **U respondentů z Asie se již 62 % žáků a studentů narodilo v České republice.** Z toho bychom mohli s jistou opatrností vzhledem k velikosti vzorku usuzovat na tendenci Vietnamců zakládat rodinu až po příchodu do ČR a usazovat se zde natrvalo. **U cizinců z bývalého SSSR v našem vzorku se na území ČR narodila polovina dotázaných.** Pro tyto národy je charakteristická spíše cyklická, kyvadlová migrace, kdy děti vychovávají prarodiče či jiní příbuzní v zemi původu (Leontiyeva 2005), zatímco rodiče vydělávají prostředky pro své děti a rodiny v cílové zemi.

Tabulka č. 3 **Země narození respondenta** (v %)

	cizinci	cizinci 1. generace	cizinci 2. generace	cizinci z býv. SSSR	cizinci z Asie
Česká republika	71	0	100	50	62
Rusko	3	10	0	14	0
Ukrajina	6	23	0	33	0
Vietnam	9	31	0	0	33
jiná země	11	37	0	2	5

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

V naší analýze jsme se zaměřili také na místo narození otce a matky respondentů (viz tabulky č. 4 a č. 5). **16 % respondentů z našeho vzorku mělo otce Čecha, 36 % matku Češku.** Čtvrtina respondentů měla otce narozeného ve Vietnamu, necelá čtvrtina matku narozenou ve Vietnamu. Jako místo narození Ukrajinu uvedlo u matky 8 % a u otce 7 % respondentů. Po 6 % mělo matku a otce narozené v Rusku.

Tabulka č. 4 **Země narození otce respondenta** (v %)

	cizinci
Česká republika	16
Rusko	6
Ukrajina	7
Vietnam	25
Čína	0
jiná země	43
údaj nevyplněn	1
celkem abs.	216

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2. Výsledky šetření

Tabulka č. 5 **Země narození matky respondenta** (v %)

	cizinci
Česká republika	36
Slovensko	0
Rusko	6
Ukrajina	8
Vietnam	24
jiná země	25
údaj nevyplněn	0
celkem abs.	216

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.1.4 Velikost místa bydliště

Tendenci cizinců koncentrovat se spíše ve větších městech a obcích dokládá následující tabulka, kdy téměř polovina respondentů - cizinců uvedla, že velikost místa jejich bydliště se pohybuje od 5 do 90 tis. obyvatel. U Čechů to uvedlo 40 %. V sídlech nad 90 tis. obyvatel žije 19 % cizinců a 14 % dotázaných Čechů. Naopak v obcích s 1-5 tisíci obyvateli žije 46 % Čechů a 32 % cizinců.

Tabulka č. 6 **Velikost místa bydliště** (v %)

	cizinci	Češi
0 - 1 tisíc	17	25
1 - 5 tisíc	15	21
5 - 25 tisíc	25	25
25 - 90 tisíc	24	15
90 tisíc - milion	9	8
Praha	10	6
celkem abs.	211	5 162

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.1.5 Kraj

Následující tabulka ukazuje regionální rozložení výzkumného vzorku z pohledu školy, kterou žáci či studenti navštěvují. **Regionální rozložení skupiny respondentů - cizinců odpovídá nerovnoměrnému rozmístění populace cizinců v České republice.** Vyšší koncentrace cizinců je v dlouhodobém horizontu příznačná pro Hlavní město Prahu a Středočeský kraj, Karlovarský, Ústecký a Liberecký kraj.¹⁰ Vyšší zastoupení cizinců z našeho vzorku v Hlavním městě Praha, Karlovarském a Libereckém kraji, odpovídá v zásadě tomuto trendu. Výjimkou je Středočeský kraj, kde může být rozdíl způsoben tím, že žáci a studenti, kteří žijí ve Středočeském kraji, často studují v Hlavním městě Praha.

¹⁰ Statistika cizinců v regionech [on line]. Český statistický úřad [cit. 2011-07-07]. Dostupný z WWW: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/statistika_cizincu_v_regionech_cr20061211

Tabulka č. 7 **Regionální rozložení výběrového vzorku z hlediska navštěvované školy (v %)**

	cizinci	Češi
Praha	13	8
Středočeský kraj	6	9
Plzeňský kraj	5	5
Karlovarský kraj	13	4
Ústecký kraj	12	7
Jihočeský kraj	4	7
Liberecký kraj	9	6
Královéhradecký kraj	6	7
Pardubický kraj	1	7
Kraj Vysočina	5	8
Jihomoravský kraj	8	9
Olomoucký kraj	6	8
Moravskoslezský kraj	8	10
Zlínský kraj	5	6
celkem abs.	216	5 239

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.2 Rodinné a materiální zázemí žáků

2.2.1 Struktura domácnosti

Součástí dotazníku byly i otázky týkající se rodiny a domova respondentů.

Většina respondentů žije ve společné domácnosti s matkou, a to jak ve vzorku Čechů, tak i cizinců. **Společně s otcem žije 77 % cizinců oproti 81 % Čechů. Signifikantní rozdíl je mezi imigranty ze zemí bývalého SSSR, kde společně s otcem žije 75 % dotázaných, zatímco u studentů z asijských zemí žije společně s otcem 83 %.** V souvislosti s migrační historií žijí v rodinách imigrantů oproti českým domácnostem méně často také prarodiče žáků. Díky velké geografické vzdálenosti domovských zemí je tento jev patrný více u imigrantů z asijských zemí, kde ve společné domácnosti s prarodiči žije jen 10 % dotázaných oproti Čechům, kde je to 17 %. **V tom, zda dotázaní studenti mají či nemají sourozence, není mezi Čechy a cizinci významný rozdíl.** Z hlediska národnosti mají častěji sourozence respondenti z asijských zemí - 71 %. Naopak, mezi imigranty ze zemí bývalého SSSR má sourozence jen 55 % dotázaných.

Jak ukazuje tabulka č. 9, **z hlediska struktury domácnosti žijí cizinci oproti Čechům častěji jen s jedním rodičem.** Z hlediska národnosti se struktura domácnosti liší ve srovnání s Čechy zejména **u cizinců ze zemí bývalého SSSR, kde je větší výskyt rodin samoživitelů** a méně nukleárních rodin. U imigrantů z asijských zemí je struktura rodin téměř identická s českou populací. Z hlediska počtu sourozenců není mezi vzorkem cizinců a Čechů žádný významný rozdíl (viz tabulka č. 10).

2. Výsledky šetření

Tabulka č. 8 **Osoby, které obvykle sdílejí s respondentem společnou domácnost** (v %)

	cizinci	Češi	země býv. SSSR	asijské země
matka	93	94	95	97
otec	77	81	74	83
sourozenci	63	66	55	71
prarodiče	12	17	14	10
celkem abs.	216	5 239	42	58

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

Tabulka č. 9 **Struktura domácnosti** (v %)

	cizinci	Češi	cizinci z býv. SSSR	cizinci z Asie
rodina s jedním rodičem	21	17	21	18
nukleární rodina	77	82	74	82
jiné	2	1	5	0
celkem abs.	210	5 060	42	57

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

Tabulka č. 10 **Počet sourozenců** (v %)

	cizinci	Češi
žádný sourozenec	12	10
1 sourozenec	53	55
2 sourozenci	20	22
3 a více sourozenců	15	13
celkem abs.	209	5 092

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.2.2 Jazyky v rodině

Jedna z otázek se zabývala i používáním jazyku v domácnosti žáků a studentů. **V celkovém vzorku cizinců hovoří doma česky 59 % dotázaných.** Rusky a ukrajinsky hovoří doma jen 6 %. Naopak, vietnamština je používána v 16 % domácností. Toto zjištění potvrzuje i závěry jiných výzkumů, kdy se ukazuje, že vietnamští rodiče často na rozdíl od svých dětí neumí český jazyk a pro komunikaci s nimi používají vietnamštinu. Děti také často rodičům tlumočí při kontaktu s majoritou, a to i v ne úplně vhodných situacích (u lékaře, ve škole, na úřadech).¹¹ To potvrzují i autoři Janská, Průšvicová a Čermák, kteří na základě rozhovorů s učiteli uvádějí, že žáci nezřídka působí jako prostředníci mezi školou a rodiči, což může vést ke zkreslení některých informací (Janská, Průšvicová, Čermák 2011). Signifikantní rozdíl v používaném jazyku v domácnostech je mezi cizinci první a druhé generace, kdy **ve druhé generaci cizinců hovoří doma česky tři čtvrtiny dotázaných, u cizinců 1. generace to je jen jedna třetina.**

¹¹ Černík, J., Kocourek, J., Pechová, E. a kol.: S vietnamskými dětmi na českých školách, 2006 dostupné na: http://www.klubhanoi.cz/pdf/S_vietnamskymi_detmi.pdf

Tabulka č. 11 **Jazyk, kterým se hovoří doma** (v %)

	cizinci	cizinci 1. generace	cizinci 2. generace
čeština	59	26	72
vietnamština	16	31	10
ruština	5	15	1
ukrajinština	1	3	0
jiný jazyk	6	10	4
neodpověděl	13	15	13
celkem abs.	216	62	154

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.2.3 Vzdělání rodičů

Následující tabulky ukazují nejvyšší dosažené vzdělání obou rodičů. Přestože při hodnocení je nutno přihlídnout k tomu, že rozdíly ve vzdělání rodičů mezi Čechy a cizinci mohou být částečně ovlivněny i odlišnými vzdělávacími systémy, na první pohled je patrné, že **větší podíl rodičů dětí cizinců má vyšší odborné a vysokoškolské vzdělání**. To potvrzuje obecně známý jev, že pro ekonomickou migraci se rozhodují schopnější, zdravější a vzdělanější lidé. Zatímco vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání má 35 % otců a 31 % matek dětí cizinců, ve vzorku Čechů je to 26 % otců a 25 % matek. Naopak, střední odborné vzdělání bez maturity má 28 % otců a 22 % matek českých dětí oproti 16 % otců a 14 % matek cizinců. Zajímavé jsou i rozdíly mezi národnostmi, kdy se ukazuje, že **mezi dotázanými z bývalého SSSR má čtvrtina dětí otce a více než čtvrtina matku s vysokoškolským vzděláním**. Naopak, u Asiatů má jen 9 % otce a 7 % matku s vysokoškolským vzděláním, což je méně než u české populace. Vysvětlením může být fakt, že zejména vietnamští migranti přicházejí do České republiky spíše z chudých zemědělských oblastí. U Asiatů dominuje středoškolské vzdělání rodičů, a to ve srovnání jak s cizinci z bývalého SSSR, tak i s Čechy.

Tabulka č. 12 **Vzdělání otce** (v %)

	cizinci	Češi	cizinci z býv. SSSR	cizinci z Asie
základní vzdělání - 1. stupeň	2	0	0	0
základní vzdělání - 2. stupeň	4	2	5	5
střední odborné bez maturity	16	28	13	15
středoškolské vzdělání s maturitou	43	44	42	53
vyšší odborné vzdělání	11	6	13	18
vysokoškolské vzdělání	24	20	26	9
celkem abs.	196	4 942	38	55

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2. Výsledky šetření

Tabulka č. 13 **Vzdělání matky** (v %)

	cizinci	Češi	cizinci z býv. SSSR	cizinci z Asie
základní vzdělání - 1. stupeň	0	0	0	0
základní vzdělání - 2. stupeň	6	2	2	11
střední odborné bez maturity	14	22	10	13
středoškolské vzdělání s maturitou	48	50	41	61
vyšší odborné vzdělání	10	8	20	9
vysokoškolské vzdělání	21	17	27	7
celkem abs.	210	5 086	41	56

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.2.4 Postavení rodičů v zaměstnání a jejich status

Jak ukazují následující tabulky, **větší podíl rodičů respondentů cizinců pracuje v nemanuálních profesích**. Nemanuální profesi u otce uvedlo 73 % respondentů cizinců ve srovnání s 55 % českých respondentů. Menší rozdíl je u zaměstnání matky, kde nemanuální profesi uvedlo 87 % cizinců a 81 % českých žáků a studentů. Zajímavé rozdíly v postavení rodičů v zaměstnání jsou i z hlediska národnosti, kdy rodiče respondentů z Asie téměř nepracují v manuálních profesích. 98 % jich uvedlo, že otec a 88 %, že matka pracuje v nemanuálních profesích. To odpovídá tomu, že většina rodičů, zejména vietnamských dětí se zabývá obchodem.¹² Naopak, postavení v zaměstnání u rodičů respondentů z bývalého SSSR je srovnatelné s českou populací.

Tabulka č. 14 **Postavení otce v zaměstnání** (v %)

	cizinci	Češi	cizinci z býv. SSSR	cizinci z Asie
nemanuální profese s vyšším vzděl.	63	48	56	76
nemanuální profese s nižším vzděl.	10	7	3	22
manuální profese s vyšším vzděl.	18	28	24	0
manuální profese s nižším vzděl.	9	17	18	2
celkem abs.	180	4 705	34	54

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

Tabulka č. 15 **Postavení matky v zaměstnání** (v %)

	cizinci	Češi	cizinci z býv. SSSR	cizinci z Asie
nemanuální profese s vyšším vzděl.	57	54	53	60
nemanuální profese s nižším vzděl.	30	27	31	38
manuální profese s vyšším vzděl.	4	7	3	0
manuální profese s nižším vzděl.	9	12	14	2
celkem abs.	189	4 725	36	55

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

¹² Černík, J. a kol.: S vietnamskými dětmi na českých školách, 2006
dostupné na [www: http://www.klubhanoi.cz/pdf/S_vietnamskymi_detmi.pdf](http://www.klubhanoi.cz/pdf/S_vietnamskymi_detmi.pdf)

Převážná většina otců respondentů jak ve skupině Čechů (91 %), tak i ve skupině cizinců (81 %) pracuje na plný úvazek. Otcové respondentů-cizinců nepatrně častěji pracují na částečný úvazek či hledají práci. Výraznější rozdíly mezi Čechy a cizinci jsou u pracovního statusu matky, kdy 20 % respondentů-cizinců ve srovnání s 11 % Čechů uvedlo kategorii „jiné“, kam může spadat u žen zejména pobyt na mateřské nebo v domácnosti nebo zejména u asijských migrantek zapojení do rodinného podnikání (Kocourek 2007). Respondenti z bývalého SSSR také častěji než čeští respondenti nebo Asiaté uváděli, že jejich matka hledá práci, což může souviset s nejistým postavením migrantů na trhu práce. Respondenti z Asie naopak častěji uváděli, že jejich matka pracuje na částečný úvazek.

Tabulka č. 16 **Pracovní status otce** (v %)

	cizinci	Češi	cizinci z býv. SSSR	cizinci z Asie
pracuje na plný úvazek	81	91	82	80
pracuje na částečný úvazek	7	3	11	11
hledá práci	4	2	3	2
jiné	8	4	5	7
celkem abs.	192	4 860	38	55

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

Tabulka č. 17 **Pracovní status matky** (v %)

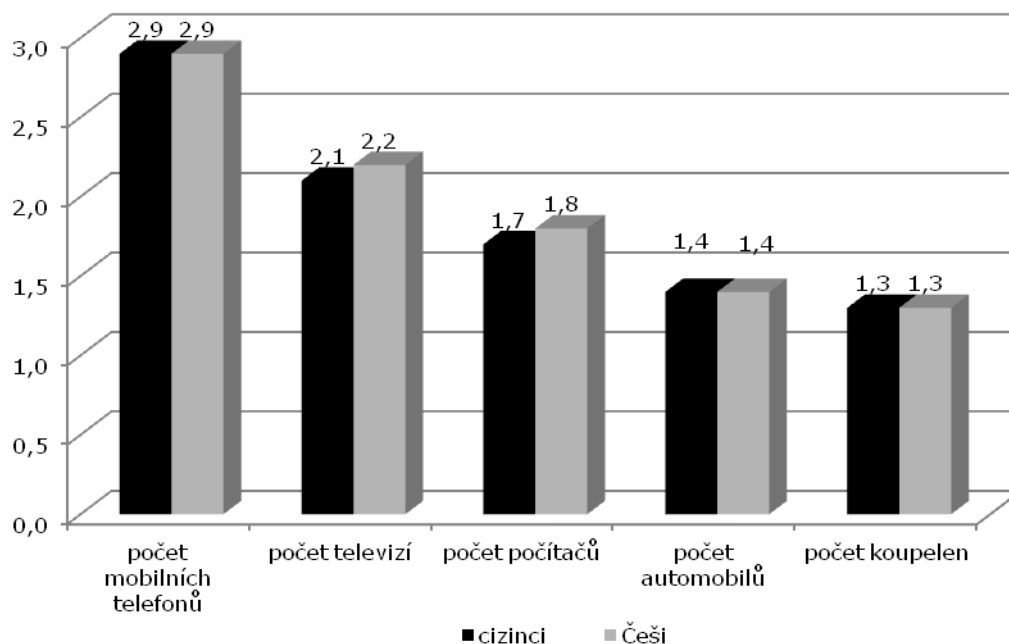
	cizinci	Češi	cizinci z býv. SSSR	cizinci z Asie
pracuje na plný úvazek	63	78	60	64
pracuje na částečný úvazek	9	7	2	12
hledá práci	9	4	17	2
jiné	20	11	21	22
celkem abs.	208	4 999	42	58

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.2.5 Vybavení domácnosti

Jak ukazuje následující graf, **v materiálním zázemí žáků a studentů není téměř žádný rozdíl mezi skupinou Čechů a cizinců.** Z toho můžeme usuzovat, že migranti zakládají rodiny nebo si přivážejí děti ze své domovské země až ve chvíli, kdy jim mohou zabezpečit životní úroveň srovnatelnou s českou populací.

Graf č. 1 Průměrný počet vybraných předmětů v domácnosti

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.3 Předškolní výchova a škola

Předškolní vzdělávání a péče, jako doplněk rodinné výchovy, pokládají nezbytné základy pro osvojování jazyka, úspěšné celoživotní učení, sociální integraci, osobní rozvoj a jsou jedním z důležitých předpokladů pozdějšího pracovního a životního uplatnění. Včasná a potřebám dítěte odpovídající pedagogická péče poskytovaná mateřskou školou je všeobecně považována za významný počátek procesu celoživotního učení a vzdělávání a má prokázaný vliv na další kognitivní, jazykový, sociální a emoční vývoj dětí. Z těchto důvodů je předškolní výchova důležitá především pro děti ze znevýhodněných rodin, tedy i pro některé rodiny migrantů.¹³ Následující tabulka ukazuje, zda a jak dlouho navštěvovali respondenti mateřskou školu. Abychom sledovali návštěvnost školky jen v ČR a nikoliv v zemi původu, byli ze vzorku cizinců odfiltrováni žáci a studenti, kteří do ČR přijeli až ve věku nad 5 let. Z této tabulky je patrné, že mezi cizinci je nepatrně větší procento dětí, které mateřskou školu nikdy nenavštěvovaly. Nicméně 80 % dětí cizinců z našeho vzorku navštěvovalo mateřskou školu více než jeden rok, což vypovídá o vysokém stupni integrace. Naše zjištění se shodují se závěry jiného kvalitativního výzkumu formou rozhovorů s vietnamskými žáky z oblasti s vysokou koncentrací občanů vietnamské národnosti, kdy 83 % dotázaných Vietnamců uvedlo, že před základní školní docházkou navštěvovalo českou mateřskou školu (Janská, Průšvicová, Čermák 2011). Zákonitě nižší návštěvnost je patrná mezi cizinci první generace. **Rozdíly v návštěvnosti mateřské školy jsou také mezi národnostními skupinami**, kdy cizinci ze zemí bývalého SSSR navštěvují mateřskou školu v menší míře než české děti. Naopak, cizinci z Asie se výrazně

¹³ Závěry Rady o systému předškolního vzdělávání a péče: nejlepší start do života pro všechny naše děti, Věstník Evropské unie 2011/C 175/03

přibližují české populaci, což může souviset s vysokou hodnotou vzdělání především ve vietnamské kultuře.¹⁴

2.3.1 Návštěva mateřské školy

Tabulka č. 18 **Návštěva mateřské školy** (v %)

	cizinci	Češi	cizinci 1. generace	cizinci 2. generace	cizinci z býv. SSSR	cizinci z Asie
nenavštěvoval	7	3	10	6	14	2
navštěvoval jeden rok a méně	13	9	21	11	17	15
navštěvoval více než jeden rok	80	88	69	83	69	83
celkem abs.	188	5 066	39	149	35	47

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.3.2 Věk nástupu do základní školy

Jak ukazuje tabulka č. 19, cizinci nastupují do základní školy v pozdějším věku než české děti. Tento rozdíl je do jisté míry zapříčiněn i tím, že někteří respondenti z našeho vzorku přijeli do ČR až po začátku věku školní docházky.

Tabulka č. 19 **Věk nástupu do základní školy**

	cizinci	Češi
5 let	2	1
6 let	51	61
7 let	41	36
8 let	5	2
9 let	0	0
celkem abs.	205	5 020

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.3.3 Typ školy, kterou žáci a studenti navštěvují

Jak je patrné z následující tabulky, jsou mezi českými žáky a cizinci významné rozdíly z hlediska typu studované školy. **Signifikantně více cizinců (24 %) oproti Čechům (13 %) studuje na víceletých gymnáziích.** Naopak, čeští žáci častěji studují na odborných středních školách s maturitou. U cizinců jsou významné rozdíly v typu studované školy v závislosti na národnosti, kdy **na nižším stupni víceletých gymnáziích studuje signifikantně více studentů z asijských zemí (45 %) ve srovnání s imigranty z bývalého SSSR (12 %).** Skutečnost, že významný podíl

¹⁴ Černík, J., Kocourek, J., Pechová, E. a kol.: S vietnamskými dětmi na českých školách, 2006 dostupné na [www: http://www.klubhanoi.cz/pdf/S_vietnamskymi_detmi.pdf](http://www.klubhanoi.cz/pdf/S_vietnamskymi_detmi.pdf)

2. Výsledky šetření

imigrantů z asijských zemí, zejména Vietnamců, dává přednost výběrovým školám před školou základní, souvisí s vysokou hodnotou vzdělání ve vietnamské kultuře.¹⁵

Tabulka č. 20 **Typ školy** (v %)

	cizinci	Češi	cizinci 1. generace	cizinci 2. generace	cizinci z býv. SSSR	cizinci z Asie
základní škola	40	39	45	38	62	29
6, 8letá gymnázia a 8leté konzervatoře - 1. stupeň	24	13	29	21	12	45
6, 8letá gymnázia a 8leté konzervatoře - 2. stupeň	13	14	16	11	12	14
4leté gymnázium	6	5	3	6	0	5
odborná střední škola s maturitou	13	20	5	16	14	7
odborná střední škola bez maturity	3	7	2	4	0	0
základní speciální škola	2	2	0	3	0	0
střední speciální škola	0	1	0	1	0	0
celkem abs.	216	5 239	62	154	42	58

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

¹⁵ Černík, J. a kol.: S vietnamskými dětmi na českých školách, 2006
dostupné na [www: http://www.klubhanoi.cz/pdf/S_vietnamskymi_detmi.pdf](http://www.klubhanoi.cz/pdf/S_vietnamskymi_detmi.pdf)

ČÁST B - OTÁZKY TÝKAJÍCÍ SE PŘEVÁŽNĚ ŠKOLY, VZDĚLÁVACÍHO PROCESU A ČTENÁŘSKÝCH AKTIVIT

2.4 Příchod dětí zahraničního původu do ČR, jejich prospěch a mimoškolní aktivity

2.4.1 Věk příchodu dětí cizinců do České republiky

Výzkumné zkušenosti ukazují (např. řízené rozhovory se zástupci NNO, diskusní skupiny a kulaté stoly s odborníky z resortu MŠMT), že nejzranitelnější skupinou mladých cizinců jsou děti přicházející do ČR uprostřed školní docházky. V našem šetření jsou věkové skupiny kumulovány na předškolní věk a 1. a 2. stupeň základní školy.

Z výsledků je zřejmé, že **každé druhé testované dítě bylo v době příchodu do ČR ve věku povinné školní docházky** a téměř každé třetí dítě z našeho vzorku přišlo do ČR v období 1. stupně (32 %). Zajímavá je stejná hodnota nejmladších a nejstarších dětí. U Asiatů je patrná snaha začlenit děti do českých škol co nejdříve (v průběhu 1. stupně 48 % dětí), příchody dětí starších 10 let byly v šetření zastoupeny již minimálně (5 %); u dětí s původem ze zemí bývalého SSSR představuje věková skupina 11-15 let téměř čtvrtinu všech příchozích. Při srovnání těchto dvou národnostních skupin by výsledky šetření potvrzovaly výrazně větší handicap dětí původem z bývalých postsovětských republik.

Tabulka č. 21 **Věk příchodu do ČR** (kumulace do věkových skupin - v %)

věkové rozmezí	cizinci (CTZ)	země bývalého SSSR	asijské země
1 - 3 roky	19	23	20
4 - 5 let	30	23	27
6 - 10 let	32	30	48
11 - 15 let	19	24	5

Otázka: Jestliže ses nenarodil/a v České republice, kolik ti bylo let, když ses do České republiky přistěhoval/a?

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.4.2 Prospěch ve škole, opakování ročníku a mimoškolní aktivity

Prospěchový průměr všech testovaných žáků je ovlivněn strukturou testovaných škol; kromě klasických základních škol jsou ve vzorku zastoupeny školy výběrové a to podílem 43 %; jedná se zejména o čtyřletá, šestiletá i osmiletá gymnázia.

Níže uvedená tabulka dokládá, že srovnání prospěchu mezi Čechy a cizinci je téměř vyrovnané, ale **žáci/studenti se zahraničním původem mají kromě českého jazyka výsledky o poznání lepší**. Lepší prospěchový průměr je patrný v matematice, fyzice, přírodopisu, zeměpisu i v cizím jazyku.

2. Výsledky šetření

Nad průměrem všech cizinců i českých žáků jsou Asiaté. Rozdíly jsou markantní zejména v matematice (Češi 2,9 x Asiaté 2,3), cizím jazyce (2,7 x 2,2), ve fyzice (2,8 x 2,4) a překvapivě i v českém jazyce (2,7 : 2,5). To lze vysvětlit tím, že většina Vietnamců v českých školách patří k druhé generaci imigrantů; v ČR se již narodili. To potvrzuje závěry řady zahraničních výzkumů, kde migranti zejména ze zemí jihovýchodní Asie dosahují výrazně lepších výsledků než migranti z jiných zemí původu, ale i než domácí žáci/studenti (Portes, Hao 2004; Dronkers, de Heus 2012).

Respondenti ze zemí bývalého SSSR mají oproti českým spolužákům (i asijským dětem/studentům) prospěchový průměr horší. V základní škole to lze přičítat tomu, že více než polovina (54 %) z nich přichází do ČR v průběhu školní docházky, přičemž zhruba čtvrtina nastupuje rovnou na 2. stupeň ZŠ. Stejně výsledky jako domácí populace dosahují v cizím jazyku.

Tabulka č. 22 **Prospěch ve škole** (průměrné známky)

předměty	Češi	cizinci	země bývalého SSSR	asijské země
matematika	2,9	2,8	3,2	2,3
český jazyk	2,7	2,8	3,1	2,5
cizí jazyk	2,7	2,5	2,7	2,2
fyzika	2,8	2,7	3,0	2,4
chemie	2,7	2,7	3,0	2,4
přírodopis	2,7	2,6	2,9	2,2
zeměpis	2,7	2,6	2,9	2,5
celkem abs.	5 234	216	42	58

Otázka: Jaké známky jsi měl/a v pololetí z těchto předmětů?

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

Výsledky potvrdily, že žáci zahraničního původu častěji **opakují ročník** (cizinci 9 % : Češi 3 %). Toto zjištění je v souladu se závěry řízených rozhovorů s řediteli ZŠ (viz dále).

Žáci se zahraničním původem využívají ve vyšší míře doučování i rozšířenou výuku ČJ, matematiky a přírodovědných předmětů. Každý desátý respondent s migrační minulostí chodí na doučování českého jazyka, přičemž respondenti z bývalých sovětských zemí téměř v dvojnásobném počtu (19 %); vyšší podíl zaznamenáváme podle očekávání u první generace migrantů (16 %), tj. dětí narozených v zahraničí.

Cizinci využívají ve vyšší míře možnosti rozšiřující výuky českého jazyka i matematiky; u matematiky převažují zahraniční respondenti nad českými spolužáky dvojnásobně, přičemž u cizinců z asijských zemí je rozdíl ještě markantnější.

2.5 Hodnocení školy, učitelů a vzdělanostní cíle a perspektivy

V rámci šetření PISA 2009 hodnotili 15letí žáci přínosy školy z hlediska efektů školní docházky, získaných sociálních kontaktů i působení samotných učitelů. Žáci se vyjadřovali k předem daným výroklům na hodnotící škále - rozhodně nesouhlasím, nesouhlasím, souhlasím, rozhodně souhlasím.

2.5.1 Hodnocení školy, jako vzdělávací instituce

V následující otázce vyjadřovali testovaní žáci/studenti postoj k následujícím výroklům:

- škola mě nepřipravila příliš dobře pro život,
- škola byla pro mne ztrátou času,
- škola mi pomohla získat sebedůvěru při rozhodování,
- škola mě naučila věci, které se mohou hodit v zaměstnání.

Výsledky šetření prokázaly, že u většiny respondentů převažuje pozitivní hodnocení školy, coby vzdělávací instituce, nad hodnocením negativním. Poněkud kritičtější jsou v tomto ohledu cizinci.

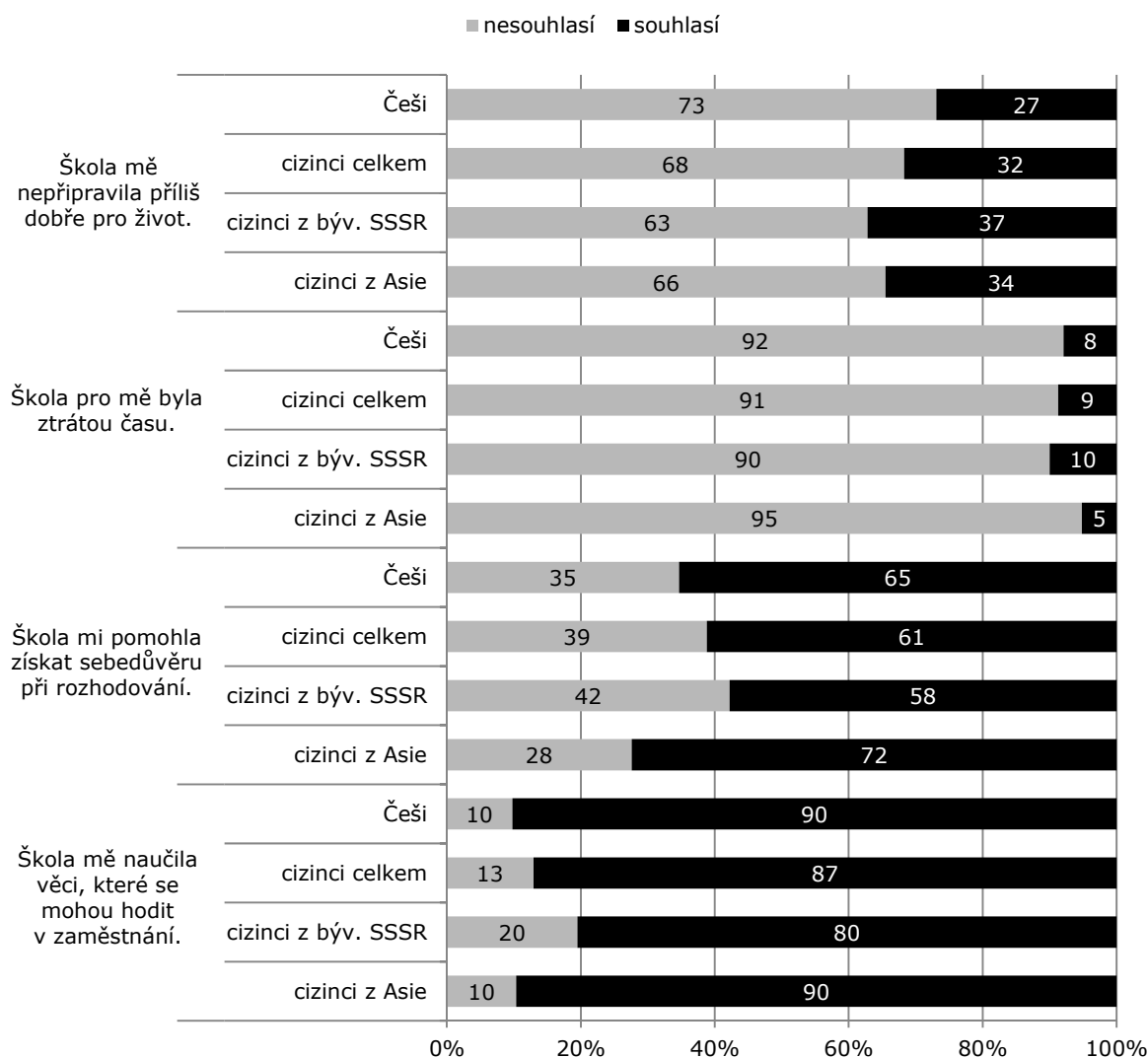
Převažující kladná percepce školy je zřejmá z toho, že téměř 90 % testovaných českých žáků a 87 % cizinců souhlasí s výroklm „škola mě naučila věci, které se mohou hodit v zaměstnání“, téměř dvě třetiny Čechů a 61 % cizinců souhlasí s výroklm „škola mi pomohla získat sebedůvěru při rozhodování“.

Pouhá necelá desetina (Češi 8 %, cizinci 9 %) se ztotožňuje s výroklm „škola pro mě byla ztrátou času“, a 27 % Čechů a 32 % cizinců souhlasí s výroklm „škola mě nepřipravila příliš dobře pro život“.

Zajímavým zjištěním je poznatek, že přes mírně zvýšenou hladinu kritičnosti u cizinců jsou Asiaté v nejvyšší míře přesvědčeni, o významu školy při získání sebedůvěry (s výroklm souhlasí 72 % x 58 % žáků z postsovětských zemí x 65 % Čechů).

2. Výsledky šetření

Graf č. 2 **Hodnocení školy** (v %)

Otázka: Když se zamyslíš nad tím, co ses naučil/a ve škole, do jaké míry souhlasíš nebo nesouhlasíš s následujícími tvrzeními? (v grafu jsou sečtena kladná a záporná hodnocení).

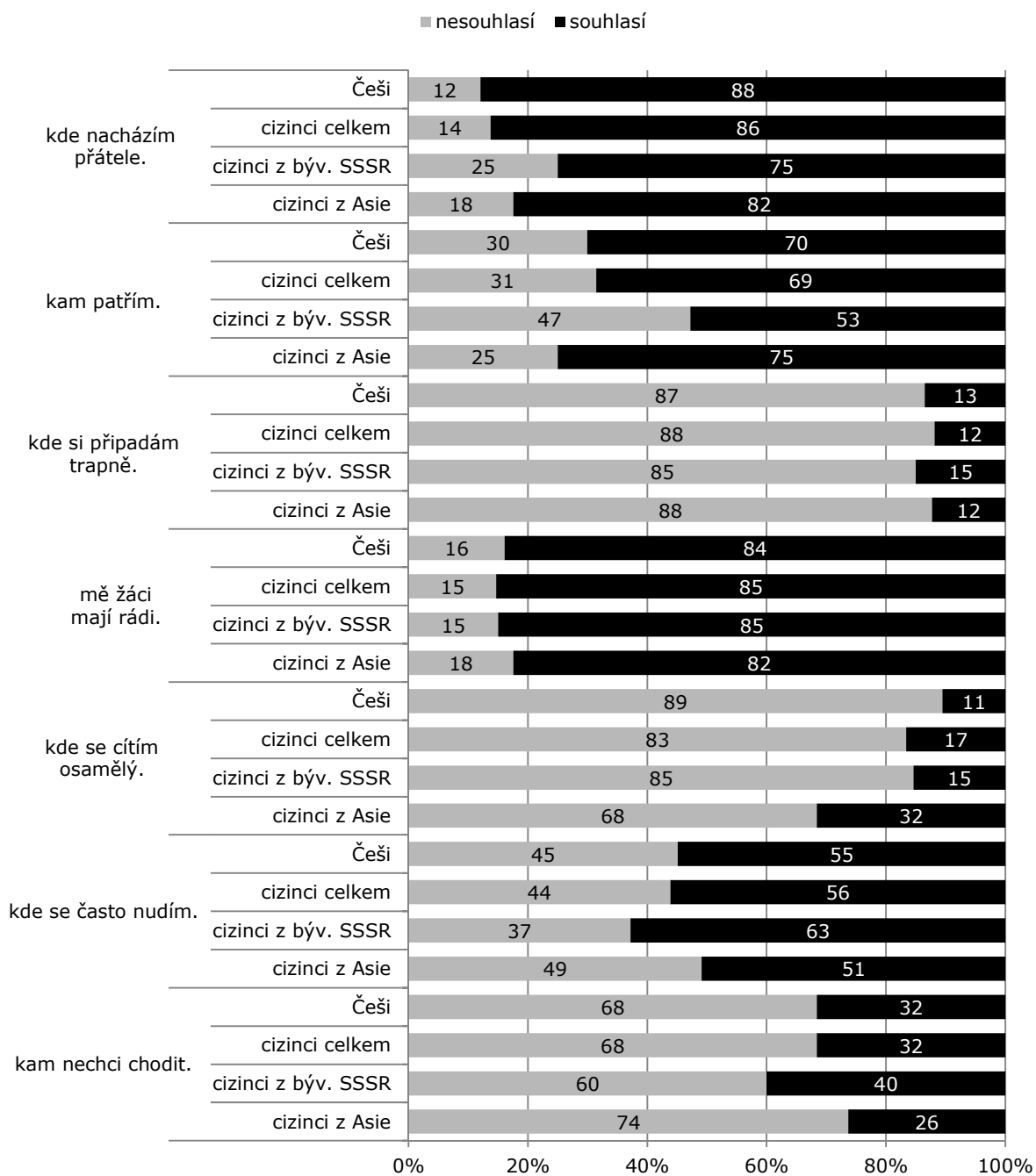
Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.5.2 Hodnocení školy jako sociální instituce

Deskripce školy, coby sociální instituce, zjišťuje hodnocení níže uvedených sedmi výroků. Hodnotící škála je totožná s předcházející otázkou:

- škola je pro mne místo, kde nacházím přátele,
- škola je místo, kam patřím,
- škola je místo, kde si připadám trapně,
- škola je místo, kde mě žáci mají rádi,
- škola je místo, kde se cítím osamělý,

- škola je místo, kde se často nudím,
- škola je místo, kam nechci chodit.

Graf č. 3 **Míra souhlasu s výroky o škole - Škola je místo, ...** (v %)Otázka. *Moje škola je místem, ...*

Otázka: *Moje škola je místem(zaškrtni jednu z možností na každém řádku) ve škále: rozhodně souhlasím, souhlasím, rozhodně nesouhlasím, nesouhlasím)*

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

Hodnocení prvního výroku „škola je místo, kde nacházím přátele“ nepřináší zřetelnější rozdíly mezi žáky s migrační minulostí a domácími vrstevníky. Přátelé si ve škole nachází 88 % českých žáků a pouze o 2 % méně dětí cizinců. Pod průměrem skupiny cizinců jsou respondenti z bývalých postsovětských zemí, kde souhlas s uvedeným výrokiem vyjádřily tři čtvrtiny z nich. Méně přátelství ve škole navazují děti cizinců narozené v zahraničí (první generace migrantů).

„Škola je místem, kde mě mají rádi“ o tom je přesvědčena rovněž naprostá většina dotázaných prakticky bez rozdílu mezi domácími a zahraničními žáky; s výrokiem nesouhlasí zhruba pouze 15 % dotázaných (18 % u žáků asijského původu). V tomto se naše výsledky opět shodují se závěry kvalitativní studie autorů Jánské, Průšvicové a Čermáka, kdy z rozhovorů s Vietnamskými žáky vyplynulo, že „*mezi českými i vietnamskými žáky převládá vzájemná tolerance a přátelství*“ (Jánská, Průšvicová, Čermák 2011).

Zajímavé je zjištění, že **asijsí žáci se ve škole cítí v porovnání ostatních cílových skupin více osamělí**. Navzdory dobrým školním výsledkům a vysoké motivaci na úspěch se **ve škole cítí osamělý téměř každý třetí asijský žák/student** (32 %); to představuje téměř trojnásobný počet ve srovnání s českými spolužáky (11 %) a dvojnásobně více žáků (17 %) než u vrstevníků z bývalého Sovětského svazu.

Přesto je míra ztotožnění se školou (viz výrok „škola je místo, kam patřím“) u žáků asijského původu vyšší než u domácí populace a cizinců z postsovětských zemí (souhlas s výrokiem 75 % Asiatů x 53 % bývalý SSSR x 70 % Češi).

Nepřehlédnutelné rozdíly mezi respondenty z bývalého Sovětského svazu a z asijských zemí jsou i u výroku „škola je místo, kam nechci chodit“, s výrokiem souhlasí pouze čtvrtina Asiatů, ale 40 % žáků z bývalého Sovětského svazu.

Pro pedagogy je alarmující, že **více jak polovina 15letých se ve škole často nudí** (55 % Čechů, 56 % cizinců). Nejvíce se ve škole nudí migranti první generace dotázaných z postsovětských republik (63 %).

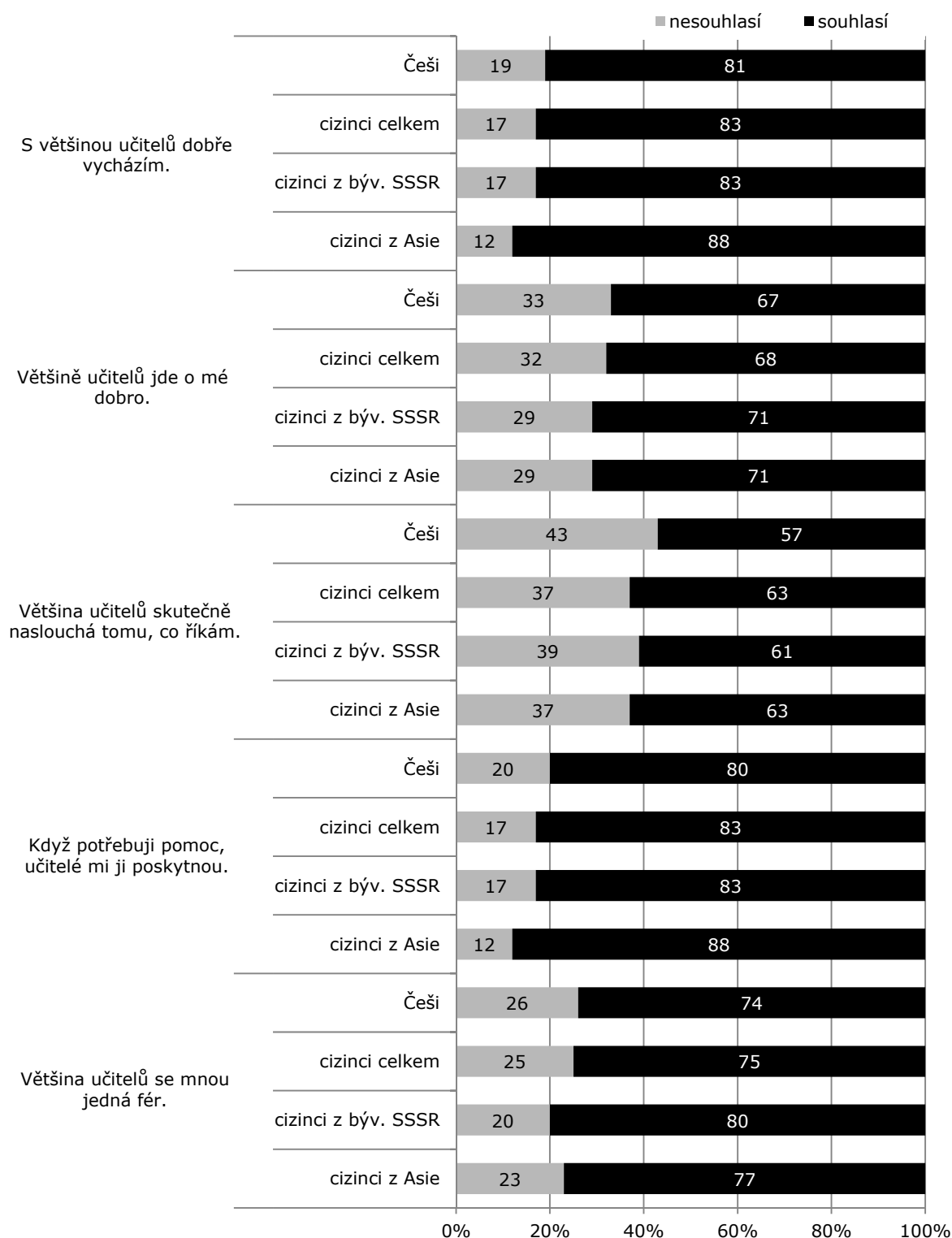
Celkově nízká závažnost je připisována výroku „škola je místo, kde si připadám trapně“, s tímto výrokiem nesouhlasí naprostá většina 15letých žáků, bez zřetelnějších rozdílů mezi skupinami.

Druhá generace migrantů se ve většině názorově a postojově blíží české populaci.

2.5.3 Hodnocení učitelů

Hodnocení učitelů probíhá vyjádřením souhlasu a nesouhlasu s následujícími výroky:

- s většinou učitelů dobře vycházím,
- většině učitelů jde o mé dobro,
- většina učitelů skutečně naslouchá tomu, co říkám,
- když potřebuji pomoc, učitelé mi ji poskytnou,
- většina učitelů se mnou jedná fér.

Graf č. 4 **Hodnocení učitelů** (v %)

Otázka: „ Do jaké míry souhlasíš nebo nesouhlasíš s každým z následujících tvrzení o učitelích na tvé škole?“ (sečtena kladná a záporná hodnocení)

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

Souhrnně lze konstatovat, že mezi respondenty dominovaly u hodnocení učitelů pozitivní postoje. S většinou učitelů dobře vychází 83 % cizinců (81 % Čechů) a prakticky stejný podíl dotázaných souhlasí s výrokem „Když potřebuji pomoc, učitelé mi ji poskytnou“. Nad průměrem skupiny cizinců stojí žáci s asijským původem, kteří hodnotí učitele ještě pozitivněji (souhlas s výroky 88 %).

Tři čtvrtiny dotázaných (bez významnějších odchylek mezi srovnávanými skupinami) si myslí, že učitelé s nimi jednají fér a téměř 70 % žáků se ztotožňuje s názorem, že většině učitelů jde o jejich dobro.

Kritičtější hodnocení bylo pouze u výroku „většina učitelů skutečně naslouchá, co říkám“ - nesouhlas v tomto případě vyjádřily více než dvě pětiny českých žáků (43 %) a o 6 % nižší podíl cizinců bez významnějších rozdílů mezi národnostmi.

2.5.4 Vzdělanostní cíle respondentů a očekávání rodičů

Pro integraci dětí zahraničního původu do hostitelské společnosti jsou významné jejich vlastní ambice k budoucímu dosaženému vzdělání i ambice jejich rodičů. Následující otázka umožňuje rozlišit cíle a perspektivy samotných žáků/studentů i očekávání jejich rodičů - matky a otce.¹⁶

Obecným zjištěním je poznatek, že naprostá většina všech dotázaných usiluje o dosažení vyšší úrovně vzdělání a **žáci-cizinci převyšují svými ambicemi vzdělanostní cíle domácí populace.**

Navzdory chybějícím řemeslníkům na českém trhu práce si učební obor (s maturitou i bez ní) zvolil pouze každý šestý Čech (17 %) a každý devátý cizinec (11 %).

Vystudovat střední odborné vzdělání s maturitou (gymnázium, vyšší odborné vzdělání a konzervatoř) by si přála zhruba čtvrtina českých žáků (24 %) a o dva procentní body méně cizinců (22 %).

Nadpoloviční většina testovaných aspiruje na získání vysokoškolského vzdělání. Výsledky prokazují, že **ambice žáků/studentů-cizinců na studium vysoké školy jsou vyšší než u jejich českých protějšků** (VŠ chce studovat 54 % Čechů a 62 % žáků-cizinců).

Navzdory nízkým vzorkům srovnávaných skupin je zřejmá vysoká **ctižádostivost a cílevědomost u asijských (vietnamských) žáků/studentů, z nichž VŠ chce vystudovat 83 %**; to představuje zdaleka nejvyšší podíl mezi sledovanými skupinami (Češi 54 %, bývalý SSSR 53 %). Respondenti asijského původu si přitom vůbec nepřipouštějí pouhé vyučení v oboru (s maturitou i bez ní); tento vzdělanostní cíl má mezi Asiaty nulové zastoupení; u českých spolužáků (17 %) a žáků/studentů z bývalého SSSR (14 %).

Dále bylo zjištěno, že ve vztahu k dosažení vysokoškolské úrovně vzdělání mají rodiče menší ambice (nebo jsou realističtější) než děti samotné; to platí především u otce. Například 83 % dětí asijského původu chce dosáhnout vysokoškolského vzdělání, nicméně jejich otcové preferují tuto možnost pouze v 76 % případů. Obdobné výsledky poskytuje i srovnání vzdělanostních cílů u českých žáků - VŠ chce získat více jak polovina z nich (54 %), jejich otcové tento cíl v 47 %. U matek se hodnoty ve většině případů blíží přáním a cílům jejich dětí.

¹⁶ Žákovský dotazník vyplňují žáci v rámci školní výuky a zjištěné hodnoty odrážejí pouze percepce samotných 15letých respondentů.

Zanedbatelný podíl 15letých nemá o úrovni svého budoucího vzdělání dosud žádnou představu (6 % cizinců, 4 % Čechů).

Tabulka č. 23 **Vzdělanostní cíle a perspektivy** (v %)

	Češi	cizinci	cizinci z býv. SSSR	cizinci z Asie
vlastní cíle				
vyučen bez maturity	7	5	11	0
vyučen s maturitou	10	6	3	0
střední odborná s maturitou	18	15	24	4
gymnázium	1	2	3	4
vyšší odborná nebo konzervatoř	5	5	3	4
vysokoškolské	54	62	53	83
cíle matky				
vyučen bez maturity	6	6	8	2
vyučen s maturitou	9	4	0	6
střední odborná s maturitou	19	14	22	0
gymnázium	3	3	5	2
vyšší odborná nebo konzervatoř	4	5	5	4
vysokoškolské	50	57	54	81
cíle otce				
vyučen bez maturity	6	4	9	0
vyučen s maturitou	9	7	3	6
střední odborná s maturitou	19	12	19	2
gymnázium	3	4	3	4
vyšší odborná nebo konzervatoř	4	4	9	2
vysokoškolské	47	55	41	76

Otázka: Jakého nejvyššího vzdělání bys chtěl/a dosáhnout a co od tebe očekávají tví rodiče?

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

2.6 Čtenářské aktivity

Jak již bylo dříve konstatováno, PISA šetření v roce 2009 bylo věnováno především kompetencím 15letých v oblasti čtení. Třebaže čtenářské dovednosti nepatří k prioritám našeho výzkumu, pět otázek s porovnáním českých a zahraničních žáků/studentů (s přihlédnutím k výsledkům respondentů původem z Asie a bývalého SSSR) jsme do šetření zahrnuli, neboť vypovídají o mimoškolních aktivitách a hodnotové hierarchii dnešních teenagerů.

2.6.1 Čas strávený čtením pro radost

Výsledky PISA šetření z roku 2009 potvrdily často vyslovenou hypotézu, že **dnešní mládež málo čte**. Průzkumem bylo zjištěno, že **cizinci čtou více než Češi, což platí především pro žáky asijského původu**.

2. Výsledky šetření

S variantou „nečte si pro radost“ nebo s variantou „čte 30 min. denně a méně“ se ztotožnily 2/3 českých žáků/studentů a 60 % žáků s migrační minulostí; lepší skóre vykazují Asiaté, z nichž tyto možnosti volí pouze každý druhý.

Dvěma pětinať domácích respondentů nepřináší čtení žádnou radost, což v podstatě znamená, že pokud nemusí, nečtou. V souboru všech testovaných cizinců je zastoupení této varianty o 10 % nižší, ale s danou variantou se ztotožňuje jen každý šestý asijský žák. Žáci ze zemí bývalého Sovětského svazu se výsledky ve čtení přibližují české populaci.

Tabulka č. 24 **Čas strávený čtením pro radost** (v %)

	Češi	cizinci	země bývalého SSSR	asijské země
nečte si pro radost	39	29	35	16
30 minut denně nebo méně	28	31	31	35
více než 30, ale méně než 60 minut denně	16	17	17	17
1 až 2 hodiny denně	12	15	12	22
více než 2 hodiny denně	5	8	5	10
celkem abs.	5 211	216	42	58

Otázka: "Kolik času trávíš obvykle čtením pro radost?"

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

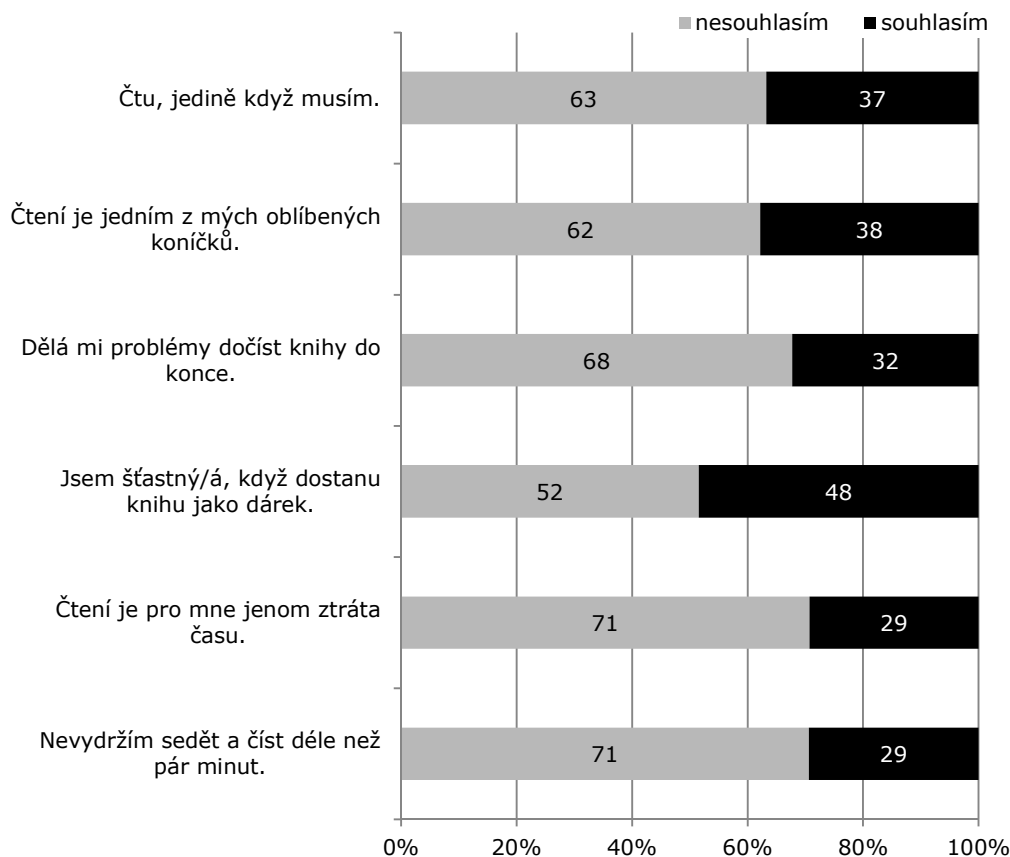
2.6.2 Hodnocení čtenářských aktivit

Hodnocení čtenářských aktivit je sledováno pomocí následujících výroků:

- čtu jedině, když musím,
- čtení je jedním z mých oblíbených koníčků,
- dělá mi problémy dočíst knihu do konce,
- jsem šťastný(á), když dostanu knihu jako dárek,
- čtení je pro mne jenom ztráta času,
- nevydržím sedět a číst déle než pár minut.

Z široké škály výroků jsme vybrali ty nejmístnější; výroky jsou posuzovány na základě hodnotící stupnice: rozhodně nesouhlasím, nesouhlasím, souhlasím a rozhodně souhlasím.

Téměř **každý čtvrtý z deseti testovaných českých žáků/studentů čte jedině, když musí**. Téměř třetině z nich dělá problémy dočíst knihu do konce a pro zhruba 30 % je čtení jenom ztráta času a nevydrží sedět a číst déle než pár minut. Pro většinu z nich (62 %) není čtení oblíbeným koníčkem a pouze méně než polovina (48 %) českých testovaných teenagerů je šťastná, když dostane knížku jako dárek.

Graf č. 5 **Míra souhlasu s výroky o čtení - Češi** (v %)Otázka: *Do jaké míry souhlasíš nebo nesouhlasíš s následujícími výroky?*Zdroj: *Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009*

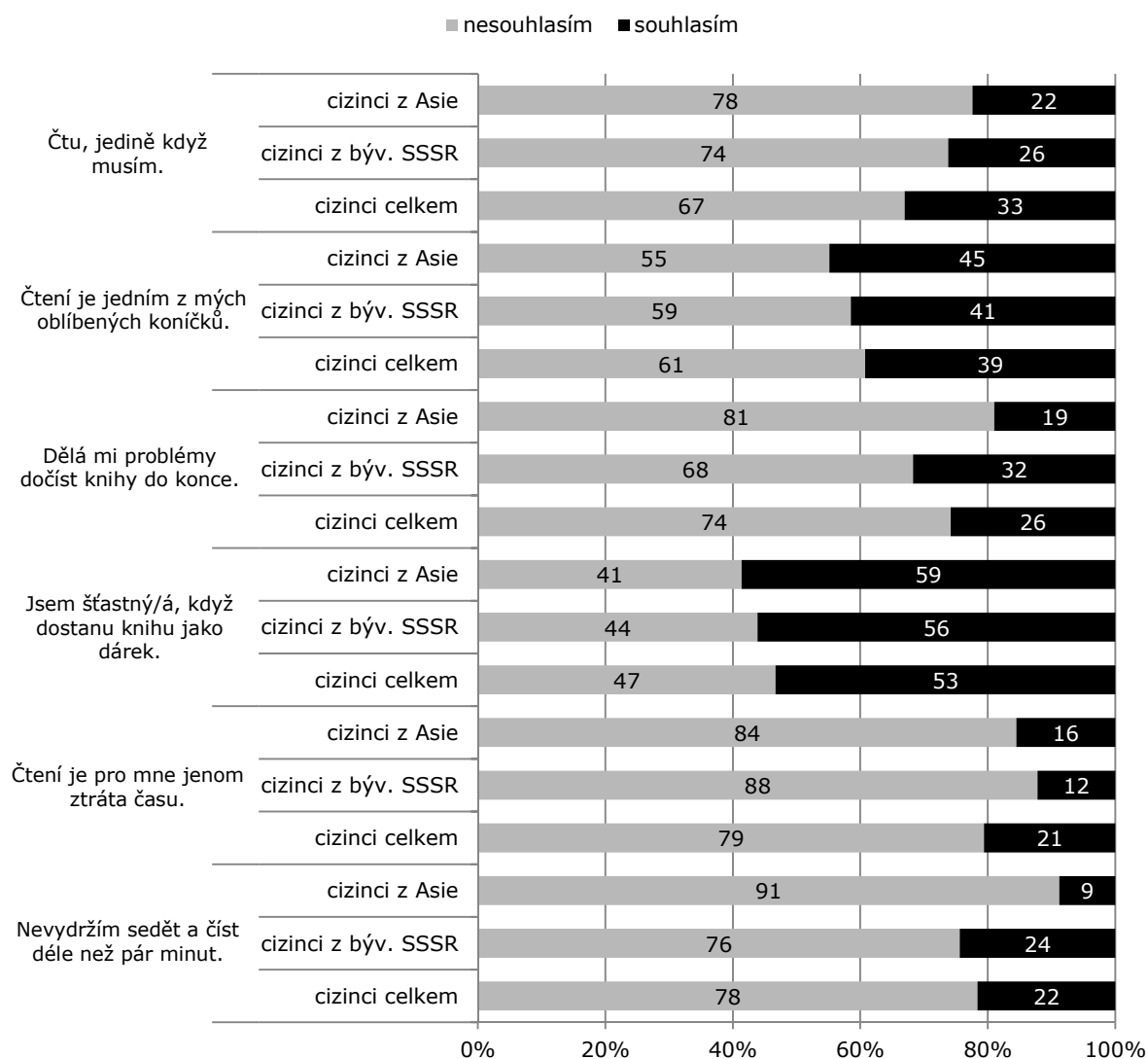
Jak z grafické ukázky vyplývá, ani u žáků se zahraničním původem nejsou postoje ke čtení nijak povzbudivé, ale výsledky jsou příznivější, a to u všech hodnocených variant.

Poměrně vysoko nad průměrem domácí populace i celkové skupiny cizinců jsou čtenářské aktivity a postoje ke čtení u respondentů z asijských zemí. Signifikantní rozdíl je zejména u krajně negativních výroků „Čtu jedině, když musím“ (čeští žáci 37 %; cizinci celkem 33 %; Asiaté 22 %) a výroku „Nevydržím sedět a číst déle než pět minut“ (čeští žáci 29 %; cizinci celkem 22 %; Asiaté 9 %).

Postoje u žáků z bývalých sovětských zemí mají spíše kolísavý charakter, v některých hodnotách stojí pod průměrem českých spolužáků, jindy se k nim přibližují. U této skupiny však zaznamenáváme výrazně příznivější hodnocení výroku „Jsem šťastný(á), když dostanu knížku jako dárek“ (56 % x 48 % Češi); pouze každý osmý žák (12 %) z postsovětské skupiny se domnívá, že čtení je pro něho ztráta času (cizinci celkem 21 %, Češi 29 %, Asiaté 16 %).

2. Výsledky šetření

Graf č. 6 **Míra souhlasu s výroky o čtení - cizinci (v %)**

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

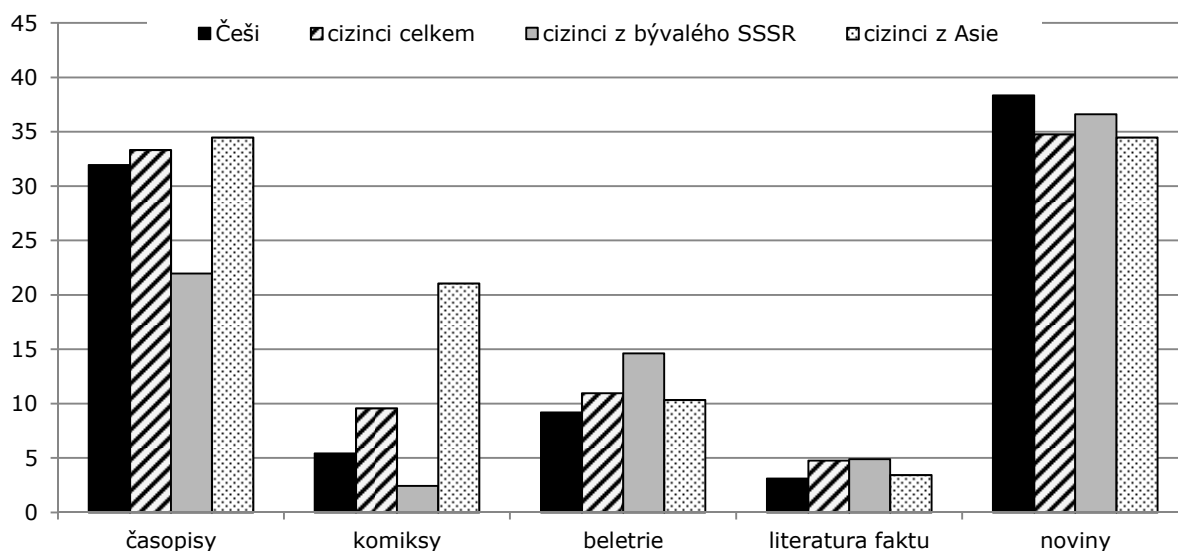
2.6.3 Frekvence čtení tištěných materiálů

Další otázka směřovala k zjištění, jak často 15letí žáci čtou tištěné materiály. Konkrétně se jednalo o frekvenci čtení:

- časopisů,
- komiksů,
- beletrie,
- literatury faktu,
- novin.

Nabízené možnosti hodnocení byly zjišťovány na pětistupňové škále: nikdy nebo téměř nikdy, několikrát do roka, přibližně jednou za rok, několikrát za měsíc, několikrát za týden. Níže uvedený graf zobrazuje výsledky u varianty „několikrát za týden“.

Graf č. 7 **Frekvence čtení tištěných materiálů** (v %)

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

Výsledky šetření dokládají, že dnešní teenageři - bez zřetelného rozdílu mezi domácí populací a žáky/studenty se zahraničním původem - **čtou nejčastěji noviny a časopisy**. Časopisy čtou více (častěji) cizinci, noviny naopak domácí.

Čtení beletrie není mezi 15letou mládeží oblíbenou činností. Několikrát za týden čte beletrii méně než desetina Čechů (9 %) a nepatrně více cizinců (11 %), pouze žáci/studenti z bývalých postsovětských republik mají beletrii raději (15 %).

Komiksy si oblíbili zejména žáci z Asie - několikrát za týden se jim věnuje více než pětina z nich, což je oproti ostatním skupinám relativně vysoký podíl (Češi 5 %, cizinci celkem 9 %).

Obecně se málo čte literatura faktu (několikrát za týden jen marginální část testovaných - 5 % bez výrazných rozdílů mezi skupinami).

2.6.4 Návštěva knihovny a její důvody

Na totožné pětistupňové hodnotící škále (nikdy, nebo téměř nikdy, několikrát do roka, přibližně jednou za rok, několikrát za měsíc, několikrát za týden) jako u předcházející otázky byla tentokrát sledována návštěva knihovny a její důvody. Žákům byly předloženy tato důvody:

- vypůjčení knih ke čtení pro zábavu,
- vypůjčení knih ke čtení pro školní práci,
- pracovat na domácích úkolech,

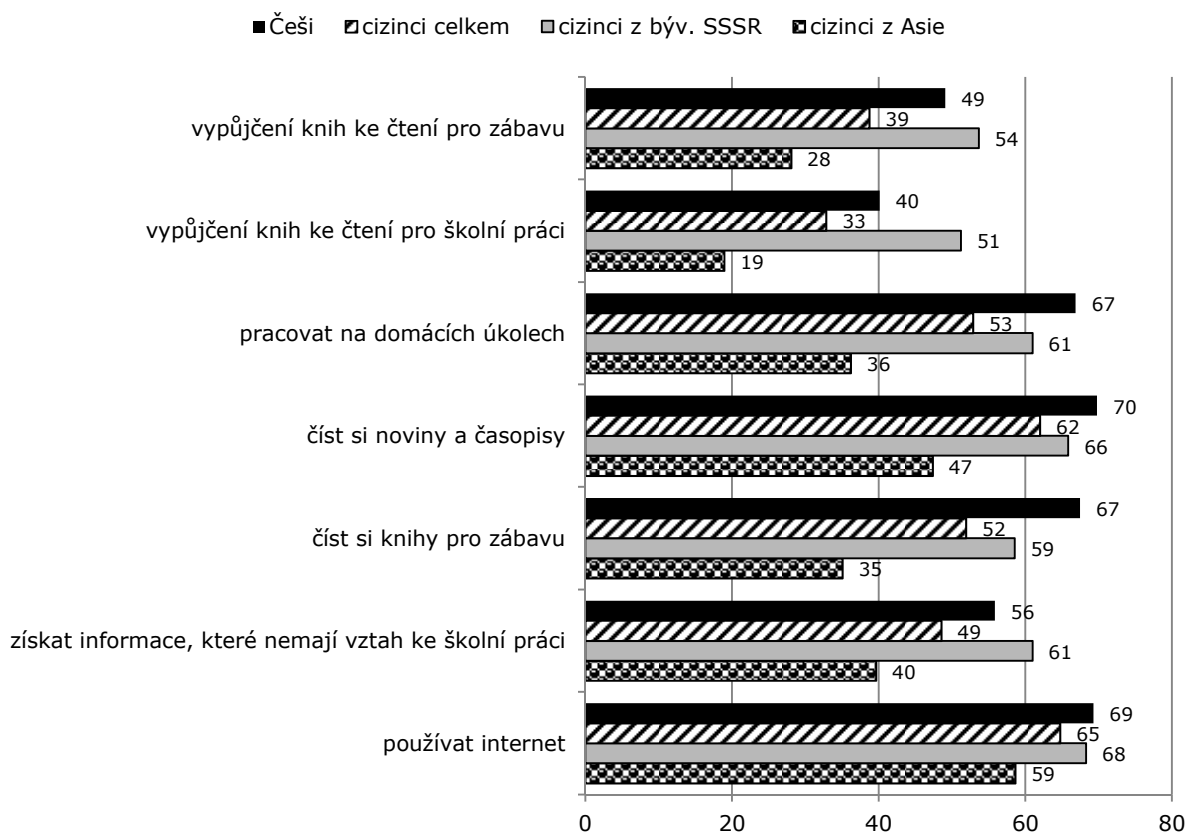
2. Výsledky šetření

- číst si noviny a časopisy,
- číst knihy pro zábavu,
- získat informace, které mají vztah ke školní práci,
- používat internet.

Výsledky potvrzují, že **s nízkou frekvencí čtení souvisí i nízká návštěva knihovny**. O tom svědčí skutečnost, že nejčastější odpovědí českých žáků i jejich spolužáků se zahraničním původem je „knihovnu nenavštěvují vůbec nebo pouze několikrát za rok“. **Cizinci navštěvují knihovnu častěji**, přičemž vyšší podíl návštěv oproti české populaci i cizincům celkem byl zjištěn u Asiatů.

Níže uvedený graf zobrazuje výsledky u varianty „nikdy, nebo téměř nikdy“.

Graf č. 8 **Důvody návštěv knihovny** (v %)

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

Téměř polovina českých žáků nikdy nenavštěvuje knihovnu z důvodů vypůjčení si knih pro zábavu, více než dvě třetiny nikdy nechodí do knihovny pracovat na domácích úkolech, 70 % si nechodí do knihovny číst knihy, časopisy či využívat internet.

Jak již bylo naznačeno, **u žáků s migrační minulostí je návštěva knihoven častější**. Podíly těch, kteří do knihovny nikdy z výše uvedených důvodů nechodí, jsou (s výjimkou používání internetu - Češi 69 % x cizinci 65 %) oproti domácí populaci zhruba o deset procent nižší.

Určité rozdíly panují u sledovaných národnostních skupin. Například více než polovina žáků z bývalého Sovětského svazu nikdy nenavštěvuje knihovnu z důvodů „vypůjčení knih ke čtení pro zábavu“, u Asiatů činí podíl těchto žáků necelých 30 %. Obdobná situace s ještě výraznějším rozdílem je u návštěvy knihovny z důvodu „vypůjčení knih ke čtení pro školní práci“ (nikdy 51 % bývalý SSSR x 19 % žáci z Asie), „čtení knih pro zábavu“, „čtení časopisů a novin“, „získávání informací vztahující se ke školní práci“ i „práce na domácích úkolech (nikdy 61 % bývalý SSSR x 36 % žáci z Asie). Rozdíl v četnosti návštěv knihovny ve prospěch žáků s asijským původem se oproti postsovětským vrstevníkům snižuje pouze u používání internetu (nikdy 59 % Asiaté, 68 % bývalý SSSR).

2.6.5 Frekvence využití informačních technologií

Následná otázka se věnuje využití moderních informačních technologií - práci s počítačem. Konkrétně bylo zjišťováno, jak často využívají dnešní patnáctiletí:

- e-maily,
- chatování,
- internetové zpravodajství,
- internetový slovník a encyklopedie,
- diskusní skupiny a fóra na internetu,
- praktické informace na internetu.

Frekvence využití těchto aktivit byla zjišťována na pětistupňové škále: nevím, co to je, nikdy nebo téměř nikdy, několikrát za měsíc, několikrát za týden, několikrát za den.

Čím méně dnešní 15letí čtou klasické tištěné materiály, o to více se věnují virtuální realitě - internetu a s tím souvisejícím činnostem. Tato tendence je potvrzena u všech sledovaných skupin.

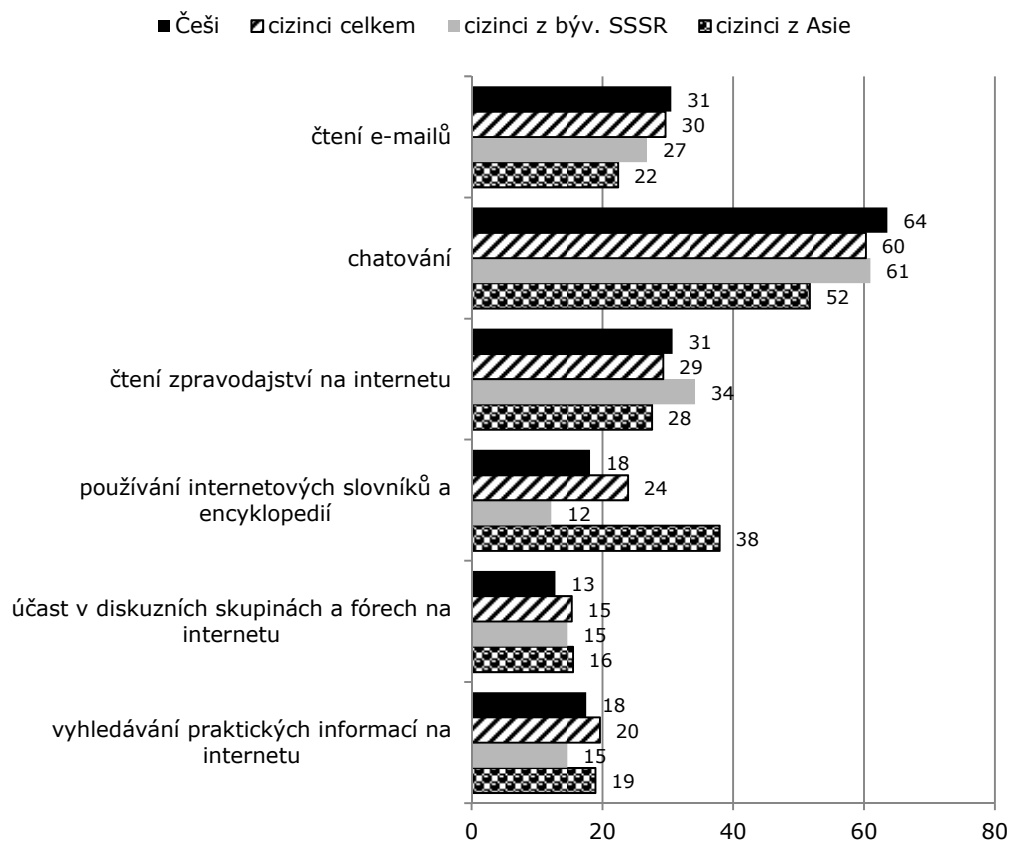
Nejoblíbenější virtuální činností je jednoznačně chatování. Několikrát za den se této činnosti věnuje 60-64 % dotázaných (Češi 64 %, cizinci 60 %); rozdíly nejsou patrné u 1 a 2. generace migrantů, nižší podíl byl zaznamenán pouze u žáků z Asie (52 %). Ostatní činnosti jsou sice již frekventovány méně (zhruba poloviční podíl); nicméně téměř třetina respondentů čte několikrát za den e-maily, zpravodajství na internetu nebo vyhledává informace k určitému tématu.

U žáků s migrační minulostí, zejména původem z Asie, byla zjištěna výrazně vyšší intenzita zájmu o používání internetových slovníků a encyklopedií (Češi 18 % x cizinci celkem 24 % x Asiaté 38 %) i nepatrně vyšší zájem o účast v diskusních skupinách a fórech.

Oproti Čechům využívají internet k vyhledávání informací více cizinci (Češi 23 % x cizinci 33 %).

2. Výsledky šetření

Graf č. 9 **Využití informačních technologií** zobrazeno varianta několikrát za den (v %)

Zdroj: Mezinárodní šetření OECD, PISA 2009

ČÁST II.
ŘÍZENÉ ROZHOVORY S PŘEDSTAVITELI VYBRANÝCH
ZÁKLADNÍCH ŠKOL V PRAZE

1. Cíle a metody kvalitativního šetření

Kvalitativní šetření formou řízených rozhovorů s řediteli a pedagogy základních škol v Praze mělo za cíl aktualizovat a prohloubit zjištěné poznatky z dotazníkového šetření OECD PISA a konfrontovat je se současnou situací na základních školách s vysokým zastoupením cizinců (cizinců z třetích zemí).

Za tímto účelem bylo ve čtvrtém čtvrtletí 2011 osloveno deset ředitelů, příp. učitelů základních škol s nejvyšším zastoupením dětí se zahraničním původem v Praze. Pro výběr konkrétních škol byla využita statistická databáze Ústavu pro informace ve vzdělání (ÚIV).

Sondáž názorů a postojů pedagogů byla zaměřena zejména na zjištění

- problémů s výukou dětí cizinců z třetích zemí na českých školách,
- rozdílů mezi žáky se zahraničním původem a domácí populací,
- specifik nejfrekventovanějších skupin cizinců na českých základních školách,
- specifik uvnitř skupiny asiatských a postsovětských zemí,
- změn v kontextu vývoje uplynulých pěti let,
- návrhů a doporučení pro efektivní výuku dětí cizinců z třetích zemí na českých základních školách.

Rozhovory byly vedeny podle předem vypracovaného exploračního schématu a nahrávky doslovně přepsány; šetření zachovává přísnou anonymitu jednotlivých informátorů.

2. Základní poznatky šetření

Pro analýzu jsme rozdělili získané poznatky na následující tematické okruhy:

1. zkušenosti s výukou dětí cizinců (cizinců z třetích zemí - CTZ) na základních školách a změny v průběhu posledních pěti let,
2. charakteristiky žáků/cizinců očima pedagogů,
3. specifika jednotlivých národností,
4. návrhy a doporučení na optimální výuku dětí s migrační minulostí.

2.1 Zkušenosti s výukou dětí cizinců (CTZ) na základních školách a změny v průběhu posledních pěti let

Poznatky z realizovaných rozhovorů ukázaly, že přítomnost dětí zahraničního původu na pražských základních školách je dnes samozřejmostí.

„Dnes již v Praze nenajdete školu, na které by nebyli žáci-cizinci.“

V lokalitách s vyšším zastoupením cizinců (např. poblíž tržnice SAPA) se počet žáků zahraničního původu pohybuje v rozmezí 25-30 % ve třídě. Děti ze zemí Evropské unie se ve vzorku testovaných škol, s výjimkou Slovenska (výjimečně Bulharska) téměř nevyskytovaly. Předložená zpráva pojednává tedy výhradně o dětech cizinců z třetích zemí.

V navštívených školách kopírovala národnostní struktura žáků státní příslušnost cizinců pobývajících v ČR; nejpočetněji byly zastoupeny dvě skupiny - děti pocházející z Asie (především Vietnam, částečně Čína) a děti z bývalých postsovětských zemí (především Ukrajina a Rusko, dále např. Moldavsko, Arménie, Kazachstán atd.).

Počet dětí se zahraničním původem je ovlivněn geografickou polohou konkrétních škol, tj. komunitou cizinců v okolí školy (např. školy v okolí vietnamské komunity SAPA s výraznou převahou vietnamských žáků).

Ojedinele byly na školách zastoupeny děti z muslimských zemí (nejvíce z Čečenska), dále např. z Izraele, Afghánistánu, Indie či jiných kontinentů a zemí.

Pro výuku dětí cizinců na základních školách je rozhodující úroveň znalosti českého jazyka. Ve vzdělávacím procesu základních škol je nutná alespoň komunikační úroveň znalosti jazyka.

Úspěšnou integraci dětí cizinců ovlivňuje:

- země narození dítěte,
- dosavadní vývoj dítěte (úroveň předškolní výchovy, absolvování mateřské školy...),
- věk příchodu dítěte do ČR (v rozhovorech byly opět potvrzeny problémy při integraci dětí v pubertálním a postpubertálním věku),
- zařazení dítěte do školní docházky/třídy, potvrzeny problémy se zařazením dítěte v průběhu školního roku; ideální začlenění dítěte je před prázdninami s možností

návštěvy prázdninových kurzů češtiny a získání neformálních sociálních kontaktů se spolužáky.

Z hlediska náročnosti výchovně-vzdělávacího procesu je zásadní rozdíl mezi první a druhou generací cizinců (děti narozené a vychované v zahraničí x děti narozené a vychované v ČR).

Mezi školami existují významné rozdíly:

- v počtu žáků-cizinců ve třídě,
- ve stupni integrace žáků-cizinců,
- v možnostech školy žáky-cizince integrovat.

Rozdíly oproti minulým letům byly zjištěny zejména v:

- **zvýšuje se počet dětí narozených v ČR.** Oproti minulým letům se stále více dětí již v ČR narodilo, příp. absolvovalo systém české mateřské školy; tyto děti používají češtinu jako komunikační jazyk na stejné úrovni jako ostatní žáci. Děti/cizinců přebírají vzorce chování domácí populace a není nutno je odlišovat a volit speciální integrační opatření.

Například v jedné z testovaných škol s nejvyšším počtem cizinců na počtu žáků ve škole - téměř 30 % (z celkového počtu 461 žáků je 137 žáků zahraničního původu), neumí česky pouze asi 15-20 % z nich; integrace majoritní části dětí je tudíž bez problémů.

- **sociálním statutu přicházejících rodin.** Většina respondentů se shodla v názoru, že první vlna imigrantů pocházela z intelektuálního prostředí a kladla důraz na vzdělanost dětí jako prioritní hodnotu imigrace (viz české chůvy u vietnamských dětí, důraz na doučování u ruské enklávy atd.). Nyní přibývá dětí ze sociálně slabších vrstev (neplatí pro školy výběrové).

„Oni pracují 12 i více hodin denně, dřou od rána do večera, aby se vůbec užívali, neumějí česky a nemají na děti čas.“

Uváděny jsou příklady dětí z čínských restaurací, které musí v restauraci pomáhat nebo tam jsou s rodiči dlouho do noci, příklady rodin bez dostatečných finančních prostředků, příklady dětí z rozvrácených rodin.

Ze sociálně slabších vrstev pochází i poslední imigrační vlna z Vietnamu.

„My jim říkáme letištní děti, protože to jsou děti, které přímo z letiště s kuframa přijdou do školy bez jakýchkoliv znalostí jazyka, bez jakékoliv znalosti kultury, reálií České republiky... jsou vhozeni přímo do vody, resp. do českého školství.“

„Kdyby to byl prvňáček, tak to časem zvládne, ale holčina měla jít do deváté třídy, její bratr je v osmičce. Každou chvíli se nám tu takhle někdo objeví..., letištní děti jsou většinou ze špatných sociálních poměrů.“

Z rozhovorů vyplynulo, že dnešní učitelé získali s výukou dětí-cizinců již zkušenosti a vznikající problémy podle svých možností (možností, které jim škola nabízí) řeší.

Řešení výukových problémů s žáky neovládajícími český jazyk není na pražských základních školách jednotné. Záleží na:

- personálním obsazení konkrétní školy,
- finančních možnostech školy (resp. schopnosti pedagogů zapojit se do odpovídajících projektů, programů a grantů,
- informovanosti školy (např. o možnosti spolupráce s nevládními a neziskovými organizacemi),
- příležitostech v regionu,
- osobních kontaktech.

Téměř všichni respondenti v této souvislosti vyzdvihli vysoký přínos nestatní neziskové organizace META, a to v oblasti dodávání učebních pomůcek, metodiky, doučování i realizace bezplatných kurzů.

Obecně se integrace dítěte bez znalosti nebo s nízkou znalostí češtiny řeší jeho zařazením do nižšího ročníku, bez klasifikace. Ředitelé/učitelé základních škol upozorňují na to, že tento v ČR běžně používaný systém není ideální a zcela nevhodný je v případě zařazení dítěte o několik ročníků níž, než odpovídá jeho duševnímu a fyzickému vývoji. Učitelé upozorňují na problémy, které taková situace pedagogovi přináší.

„Když přijde dítě třeba do sedmého ročníku a nezná česky, je to těžký, sedí, nudí se a kouká, ale co s ním, mělo by chodit do nějakého přípravného kurzu..., zařazovat děti do nižšího ročníku není přece řešení.“

„Takovým dětem je třeba věnovat se individuálně, ale jak to udělat, když má učitel další žáky...“

2.2 Charakteristiky žáků-cizinců očima pedagogů

Dotázaní ředitelé/učitelé základních škol se shodli na tom, že motivace ke školní práci i školní výsledky ovlivňuje především rodina a schopnosti dítěte. Nelze obecně tvrdit, že určitá národnostní skupina je „lepší“ než druhá, než domácí populace atd. Národnostní skupiny cizojazyčných žáků nejsou homogenním seskupením, bez výjimečných případů v pozitivním i negativním smyslu atd.

Zkušenosti pedagogů nicméně ukazují na určitá specifika jednotlivých národností daná snad výchovou či povahovými a osobnostními rysy, která se do školních výsledků a motivace ke školní práci promítají. Tato specifika se údajně vztahují zejména na děti pocházející z Vietnamu, přičemž některé charakteristiky byly zaznamenány i u dětí z ruskojazyčného prostředí. Respondenti u těchto dětí vyzdvihli zejména:

- **pečlivost, svědomitost a disciplínu**

„Oni vědí, že tohle musí udělat, tak to udělají. Málodky se stane, že vietnamské dítě nepřinese úkol. Není tam taková lajdáckost jako u českých dětí, samozřejmě to není u všech, ale bohužel u mnohých.“

- **důraz na hodnotu vzdělání ze strany rodičů**

„Rodiče se snaží dotlačit děti k tomu, aby dostaly co nejlepší vzdělání. Pro ně je vzdělání velkou hodnotou v životě a tlačí na děti, aby se dostaly na víceletá gymnázia, nebo zahraniční školy.“

„Vietnamci mají vzdělání na špičce hodnot. Sami třeba tolik nemají, ale často platí dětem doučování. Většina vietnamských dětí pak dosáhne výborných výsledků a přecházejí v pátém ročníku na gymnázia“.

- **vyšší úctu k rodičům a soudržnost rodiny**

„Děti jsou zvyklé ctít přání rodičů. Často jim ještě pomáhají. Za dobu své praxe jsem se nesetkala s nikým z vietnamských dětí, že by bylo v nějaké partě nebo se prostě poflakovalo po sídlišti.“

„... když přinesou z domova fotku, je tam kromě rodičů a sourozenců teta, strejda, bratrance, prostě klan a všichni drží pohromadě.“

„... i když jsou rodiče zaneprázdnění, funguje tam systém tet, rodiny si navzájem pomáhají.“

- **pracovitost a samostatnost dětí**

„... když třeba ve slohu píše jak pomáháš doma, tak oni třeba vaří, i malé holky už umějí vařit, vyseknou vám recept, uklízejí, holčičky obzvlášť.“

„Mám ve třídě chlapce, který je zde sám. Maminka s malou dcerkou žije v Rusku (jsou to Čečenci) a on s tatínkem, který má dobrou práci a hodně služebně cestuje, žije tady.“

„Rodiče pořád pracují, soboty neděle, buď mají obchůdky, nebo pracují pro někoho v SAPÉ - vietnamské děti prostě musejí být samostatný.“

„Měli jsme případ, kdy tady vietnamská dívka žila úplně sama nebo když rodiče ztratí práci a vrátí se, tak nechají dítě u příbuzných, často je odkázáno samo na sebe...“

- **ctižádostivost a motivaci k úspěchu.**¹⁷ Charakteristické opět zejména pro děti z Asie, ale mnohdy i žáky z bývalých postsovětských zemí.

„Vietnamské děti byly vždy motivované na úspěch a až na pár výjimek patřily k jedněm z nešikovnějších. Když jsem pracovala v Kanadě, tak tam mnohdy vyhrály holčičky z Vietnamu olympiády a jiné školní soutěže.“

Z hlediska ctižádosti a motivace uváděli respondenti konkrétní příklady i u mnohých ruských a ukrajinských dětí.

Podle respondentů jsou výše uvedené charakteristiky způsobeny především faktem, že žáci zahraničního původu musí často překonávat více překážek a vyvinout vyšší úsilí; české děti třebaže jsou intelektově na stejné nebo i vyšší úrovni se jeví jako pohodlnější.

¹⁷ Z rozhovorů vyplynuly samozřejmě i výjimky, ale ty jsou spíše ojedinělé.

Na druhé straně se učitelé setkávají s:

- **problémy při spolupráci s rodiči žáků-cizinců**

Důvodem je jazyková bariéra rodičů, kteří nemluví často česky. V tom případě nastávají problémy, neboť škola nemá peníze na tlumočníky, často musí tlumočit samotné dítě nebo jeho sourozenec;¹⁸ podstatným důvodem problémové spolupráce je často enormní pracovní vytížení rodičů (typické zejména pro Ukrajinu).

„Teď třeba řešíme takový extrém. Maminka v osm odjíždí a v jednu v noci se vrací z práce, takže to je dost složitá situace. A s tím jejím novým partnerem nemůžeme jednat, protože není zákonný zástupce. Musíme jednat s maminkou...“

- **výchovnými problémy u žáků s nuceným příchodem do ČR**

Uváděny byly příklady dětí z Ukrajiny.

„...ty matky, pocházející z Ukrajiny, jsou často rozvedené, přicházejí sem a takový tři čtyři roky připravují půdu pro to, aby si sem vzaly svoje děti. Ten muž, se kterým se rozvedly, žije někde jinde a ony nechávají děti u babiček, takže ty děti tam zvlčí. Babičky přestávají mít respekt. Pak sem přijde dítě, který sem vlastně jít nechce, protože rozhodl rodič, ztrácí naprosto vazby na vrstevníky v původním prostředí, nepřichází jazykově připravené a v podstatě tím není motivované. Má prostě zábrany. A ještě když se k tomu přidá máš prospěchově nadaný dítě, nastávají výchovné problémy.“

„Teď už se potýkáme s druhým nebo třetím případem, kdy ta holka má důtky, dvojky z chování apod., to je takovej protest. Matka jí opustí, když jí je devět let, to je takový to období nástupu puberty, dítě se cítí osamocené, dvakrát do roka matka přijede nebo si telefonují, což je k ničemu, nemají vytvořený vztah, dítě sem nechce a vzdoruje.“

Sociální kontakt mezi dětmi-cizinci a českými spolužáky byl shledán ve všech případech bezproblémový.

„Ve školách, na chodbách byste nikde nepoznali, že děti by byly na sebe, hrubý, agresivní...“

„...české děti berou přítomnost cizinců ve třídě jako samozřejmost, tady to nikomu nevadí.“

Porovnání prospěchu českých a zahraničních žáků není jednoznačné. Ve školách jsou zastoupeni žáci nadaní s vynikajícím prospěchem i žáci prospěchově slabší. Odhlédneme-li od řídkých výjimek, uváděli pedagogové dobré školní výsledky zejména u vietnamských a ruských dětí.

„Když jsou děti, které se hlásí z pětky nebo ze sedmičky na gympl, tak vietnamské děti se vždycky dostanou.“

„V matematice jsou Rusové na vynikající úrovni, problémy mají pouze, když dobře nerozumí slovní úloze, podle toho to vypadá, že ruské školství je na dobré úrovni.“

¹⁸ Tyto výsledky se shodují s výsledky dalších studií. (Černík, Kocourek, Pechová 2006; Janská, Průšvicová, Čermák 2011)

„Před takovými osmi lety, jediná střední škola pro ně bylo gymnázium. Mysleli si, že gymnázium je připraví na vysokou školu a oni chtěli jít na učitele, lékaře, inženýry. Nyní už ne, teď převládá obchodní akademie. Průmyslovky vůbec ne.“ (Vietnam)

2.3 Specifika jednotlivých národností

Jak již bylo naznačeno, učitelé základních škol se ve své praxi setkávají s nadanými cizinci i cizinci prospěchově slabými. V drtivé většině uváděli respondenti **výborné školní výsledky u Vietnamců a žáků ruského původu z intelektuálních rodin, u ostatních dětí je to spíše případ od případu.**

„Ještě bych chtěla zmínit tu vietnamskou komunitu. Jsou to velice způsobilé děti, přísně vedené, ve Vietnamu je vzdělání na špičce hodnot. Nesmírně pilný a usilovný, pořádný. Aby byli i přes jazykový handicap úspěšní, rodiče jim platily třeba studentky. Takže jsme museli i některým rodičům říct, aby dítě nepřetěžovali. Protože měly dopoledne klasickou českou školu, pauzičku a doma měly další dril - trénink, trénink, trénink v té češtině; v matematice jsou taky vietnamské děti teda úžasný proti těm našim. Často ještě chodí v sobotu nebo v neděli do vietnamské školy...“

„Když jsou děti, které se hlásí z pětky, nebo ze sedmičky na gympl, tak vietnamské děti se vždycky dostanou; vietnamské děti jsou prostě studijní...“

„V matematice jsou Rusové na vynikající úrovni, problémy mají pouze když dobře nerozumí slovní úloze, podle toho to vypadá, že ruské školství je na dobré úrovni.“

„Jsou vynikající počtáři, i když třeba mají problémy s jazykem, tak počty jim jdou. Oni si to možná počítají jiným způsobem, ale výsledku se doberou. Logicky jim to myslí. Před takovými osmi lety, jediná střední škola pro ně bylo gymnázium. Mysleli si, že gymnázium je připraví na vysokou školu a oni chtěli jít na učitele, lékaře, inženýry. Nyní už ne, teď převládá obchodní akademie. Průmyslovky vůbec ne. Rodiče chtějí, aby se tady nebo někde v zahraničí jednou dobře uplatnili.“ (Vietnam)

Respondenti uváděli **výborné školní výsledky při studiu cizích jazyků**

„Například v angličtině jsou moc dobří, oni plánují, že půjdou studovat do zahraničí.“ (Vietnam)

„Třebaže je to velmi individuální, ale nejednou jsem se setkala s tím, že Rusové předpokládají u svých dětí další studium v zahraničí, mimořádně dbají o studium jazyků.“

2.3.1 Zjištěné poznatky o žácích původem z Vietnamu a Číny

Respondenti se vyjadřovali v tom smyslu, že vietnamské děti jsou oproti čínským snaživější, přizpůsobivější a mají zpravidla (při odhlédnutí od výjimek) lepší školní výsledky. Učitelé se setkávají s tím, že čínské děti chodí pomáhat rodičům do restaurací a při vyučování jsou pak logicky nevyspalé a unavené. Jindy jsou přetěžovány návštěvou čínské školy, která začíná zpravidla hned po školním vyučování

školy české. Dobře to charakterizuje následující výrok: **U rodičů čínských dětí je kladen větší důraz na původní jazyk a udržení tradic mateřské země než na integraci do hostitelské společnosti.**

„Rodiče Vietnamců platí dětem doučování češtiny, Číňané více dbají na návštěvu čínské školy a udržení vlastních tradic.“

2.3.2 Zjištěné poznatky o žácích z ruskojazyčného prostředí

Většina dotázaných se shodla na tom, že tyto děti se vesměs dobře integrují, nemalou zásluhu na tom má i podobnost slovanských jazyků. Určitou bariérou je azbuka, neboť žáci musí při příchodu do české školy zvládnout latinku; děti z intelektuálních ruských rodin se většinou učí velmi dobře.

„Rusové k nám přicházejí ze vzdělávacího systému, který je našemu velmi podobný, tím pádem se jednodušeji integrují...“

„Děti z ruskojazyčného prostředí, třebaže jsou češtinou nepolíbeni, tak do půl roku češtinu zvládnou v komunikační úrovni naprosto hravě.“

Zjištěné poznatky o žácích z Ukrajiny

Častým handicapem ukrajinských dětí je vysoká pracovní zaneprázdněnost rodičů; mnohdy se k tomu váže i pokročilejší věk, v kterém do ČR přicházejí, a s tím související jazyková nedostatečnost; tito žáci jsou pak zpravidla zařazováni do nižších ročníků. V některých případech musí ročník opakovat, což nemusí vždy odrážet úroveň jejich rozumových schopností, ale spíše podmínek, v kterých tyto děti žijí (samozřejmě nelze paušalizovat).

„Chlapec přišel z Ukrajiny, když mu bylo deset let, žije zde s otcem, který pracuje na stavbě a je stále pryč, dítě je odkázáno samo na sebe, samozřejmě to nezvládá...“

„Ono něco jiného je zvládnout jazyk v komunikační úrovni a používat jazyk v odborné terminologii.“

„Největší problémy mají ukrajinské děti s délkou hlásek a samohlásek. Oni se naučí pravopis, vybraná slova, všechno, nemají problém porozumět textu, ale mají ten přízvuk trochu jinde a čárky se dělat nenaučí.“

Na druhé straně v Praze žijí děti ukrajinských rodičů velmi dobře situovaných, kteří se v ČR snaží zajistit dětem kvalitní vzdělání.

„U nás to většinou není tak, jak my jsme zvyklí vidět ukrajinské dělníky. Jejich rodiče nejsou tihle stavební dělníci. Když už sem ten člověk přijde s celou rodinou, tak už je z jiné ekonomické úrovně, kupují si zde byty nebo platí vysoké nájemné, dětem se věnují nebo jim zajistí doučování... školní výsledky jejich dětí jsou lepší nebo srovnatelné s našimi žáky.“

Zkušenosti s muslimskou populací (původem ponejvíce z Čečenska) jsou zatím poměrně malé, byly zmíněny výchovné problémy ve vztahu chování chlapců k dívkám.

Několikrát byla v rámci rozhovorů zmíněna **povýšenost a individualismus u ruských dětí** jako charakterový rys, který spolužáci těžce nesou a učitelé nelehko usměřují.

„Rusové neberou ohledy na ostatní, prosazují se, je to takové specifikum, které snad vyplývá z vědomí velkého národa...”

„Jsou to většinou děti, které mají zvláštní výchovu drilem spojenou s postojem k ostatním... Takové chování a vystupování, kde je hodně já, já, já. Funguje zde nějaký dril a taková jakoby dravost přes mrtvoly. Když já něco chci, neberu ohled na ostatní a všichni se mi musejí přizpůsobit.”

Doporučení na integraci žáků zahraničního původu do základních škol očima jejich pedagogů

Součástí exploračního schématu byla otázka - jaká opatření by se měla přijmout pro zlepšení současného stavu výuky žáků-cizinců na českých základních školách. Bez vlastních komentářů předkládáme sumarizaci vyslovených návrhů; pro vyšší autentičnost i s doplněním o příslušných citací.

V souvislosti s integrací dětí zahraničního původu bez znalosti ČJ doporučují oslovení pedagogové pražských základních škol následující návrhy:

- realizovat přípravný kurz pro děti se zahraničí přicházející do ČR uprostřed školní docházky.

Jako první krok po příjezdu dítěte do ČR by mělo být jeho zařazení do přípravného kurzu s intenzivní výukou češtiny. Za optimální délku považují dotázaní půl roku až jeden rok podle úrovně dosavadní znalosti ČJ.

Kromě intenzivní výuky ČJ, jako základního předpokladu výukového procesu, začlenit do přípravného kurzu výuku základních reálií hostitelské země (veřejná doprava, časový průběh vyučování, státní svátky, obvyklá jídla, zvyky země atd.).

Nástup do základní školy realizovat až po absolvování přípravného kurzu - viz příklady jiných evropských zemí.

„...když cizinci přijedou do Německa nebo do Anglie, tak tam mají roční kurz, který je zajišťovanéj ze strany nadřízených orgánů..., u nás vůbec politika v tomhle směru není.“

„Dala bych nějakou vyhlášku, kde by bylo jasně řečeno, že tak, jak to bylo u těch evropských dětí, než děti-cizinci nastoupí do základního školství, měly by absolvovat na nějaké škole nebo na nějakém ústavu, intenzivní kurz češtiny. Takovou přípravku. Ať je mu patnáct nebo ať je mu deset, prostě když přijede, tak by se mělo vědět, že tady je nějaká škola, která to dělá. Poté ať dostane osvědčení o tom, že ten kurz absolvoval a teprve potom by se mu měla najít škola, kam by mohl nastoupit.“

- finančně podpořit asistenty pro výuku dětí cizinců s nedostatečnou znalostí českého jazyka.

Systém asistentů již existuje ve školách zapojených do integračních programů, a to s velmi pozitivními výsledky. Asistent/ka se individuálně věnuje žákům s handicapem českého jazyka v rámci školního vyučování v době výuky odborných předmětů. Individuální přístup pak umožňuje postupné začleňování těchto dětí do normálního vyučování.

- zavést bezplatné školení pro učitele ZŠ a zajistit finančně dostupné učební pomůcky pro výuku žáků přicházejících ze zahraničí

Školení pro výuku žáků-cizinců již dnes existují, ale jsou zpravidla organizována na komerční bázi a podle dotázaných nejsou vždy finančně dostupná (1 500 - 2 000

Kč.); totéž platí pro učebnice češtiny jako cizího jazyku (cena se pohybuje od 600 - 900 Kč).

Předpokladem jejich nákupu je zapojení školy do systému programů/projektů pro integraci cizinců. Podle oslovených je pro školy s nižším počtem žáků-cizinců, z důvodů odborných a časových kapacit, obtížné splnit nároky projektových žádostí. Jednotlivé pražské základní školy řeší problém integrace žáků bez znalosti češtiny individuálně, podle vlastních možností.

„Ono je to hledání, psaní programů... Prostě musí tam být ta vysoká aktivita pedagogického sboru. V našem případě pokud máme vysoký počet cizinců, tak se nám to samozřejmě v uvozovkách vyplatí do toho investovat ten čas a pokud bychom jich měli pět nebo deset, tak možná se vůbec k těmhle materiálům ani nedostaneme.“

„... ta výuka by měla být pro učitele - češtináře zvláště - povinná a měl by ji garantovat stát, aby získali určitý návod, jak učit žáky-cizince česky. Jde o schopnost seznamovat žáky s jednoduchou češtinou...podle obrázků tak, jako jsem poznala systém v Kanadě...“

- podpořit realizaci **prázdninových kurzů** pro děti cizinců z třetích zemí přicházejících do ČR před začátkem školního roku. Výhodou je neformální prostředí, navázání sociálních kontaktů a výrazné zlepšení jazykových znalostí.

„...aby měly děti možnost se poznat. Myslím, že to je pro cizince hodně důležité, ten neformální kontakt. Samozřejmě je tady jazyková bariéra, ale může se postupně lámat, děti si hodně navzájem pomáhají...a je to mimo školu, je zde větší prostor, celkově volnější.“

- vypracovat **metodické pokyny pro zařazování žáků/cizinců do konkrétního ročníku**

Podle vyjádření respondentů je nynější situace benevolentní, záleží na škole, kam žáka zařadí.

„...u nás je to tak, že když dítě přijde a neumí česky, tak ho zařazujeme do nižšího ročníku. Ale mělo by se to dělat jinak. V této fázi škola přebírá roli toho, o co se má postarat stát... my nemáme peníze na to, abychom tady platili učitele, takže já je potom požádám, jestli by je doučovali, ať se domluví s rodiči. Nechávám na nich, že si oni požádají rodiče o něco, protože je fakt, že té školní práce je strašně moc.“

- **zakládat regionální centra s přímou finanční podporou ze strany nadřazených orgánů** pro děti ze zahraničí. Myšlenka souvisí s organizací přípravných kurzů; v rámci regionu vytipovat základní školu s přímou finanční podporou a odpovědností za integraci nově příchozích dětí cizinců.

„...protože ne každá škola je tak aktivní, aby dokázala získat prostředky z různých rozvojových programů. Tak bych jim ty prostředky šouplul s tím, že budou povinně vykazovat, jakým způsobem je využily, pakliže si je vezmou.“

- inspirovat se **zkušenostmi ze zemí s bohatou migrační minulostí**. Respondenti uváděli zkušenosti z Rakouska, Velké Británie i Kanady.

„... v Rakousku mají vedle prázdninového kurzu pro děti-cizince individuální vzdělávací plán a vytahují děti z vyučování odborných předmětů a zařazují je do

třídy, kde se děti učí domácímu jazyku němčině. Podle toho, jak to dítě se naučí, tak tam chodí méně a méně a více a více chodí do normálního vyučování. Ze zkušenosti uváděli Rakušáci, že to trvá asi tak půl roku, než jsou schopni to dítě zařadit úplně optimálně do třídy."

Dále respondenti považují za přínosné následující doporučení. Předpokladem jejich realizace jsou nutné finanční prostředky.

- při žádosti o projekt chápat a definovat **prostředí sociálně znevýhodněných skupin jako cizojazyčné prostředí**. V dosavadním pojetí bylo sociálně znevýhodněné prostředí definováno pouze jako prostředí romských komunit, ale děti z cizojazyčného prostředí jsou rovněž sociálně znevýhodněné. Z toho vyplývá, že i na jejich integraci by mělo být reálné čerpat prostředky z příslušných rozvojových programů. Těmito prostředky možno zaplatit učitele na doučování ČJ, individuální výuku, doučování, asistenta pro učitele, učebnice a další školní pomůcky.
- pojmout **výuku ČJ, jako povinně volitelného předmětu** pro děti-cizince bez dostatečné znalosti češtiny.

„To jsme si zavedli my. Kromě těch různých kurzů a spolupráce s METOU, ještě tihleto cizinci mají povinně volitelný předmět češtinu jako cizí jazyk. Protože naše děti mají povinně volitelné předměty, mají tam ruštinu, němčinu, přírodní vědy a těmhle žákům, kteří mají nějaké problémy s češtinou - ne těm, kteří se tady narodili, ale těm začátečníkům nebo mírně pokročilým - tak ti mají předmět češtinu jako cizí jazyk. Mají ho dvakrát týdně dopoledne, jsou z toho známkováni a budou to mít normálně na vysvědčení. Takže kromě klasické češtiny ještě mají češtinu jako cizí jazyk."

Závěry

Předností kvantitativního mezinárodního šetření OECD PISA a z toho vypracované analytické studie jsou poznatky o rodinném zázemí a vybraných aspektech vzdělávání patnáctiletých žáků-cizinců, zejména z třetích zemí, v komparaci s českými žáky. Při interpretaci je třeba mít na mysli, že výběrový vzorek zahrnuje žáky z různých typů škol, včetně škol výběrových; například gymnázium a konzervatoře navštěvuje ve sledovaném vzorku 43 % testovaných žáků zahraničního původu, odborné střední školy s maturitou 13 %, klasickou základní školu navštěvuje 40 %. Z tohoto pohledu se jedná tak trochu o „elitní soubor“ cizinců; soubor nezahrnuje výlučně žáky původem z třetích zemí, ale i studenty ze zemí EU. Je nutno také přihlédnout k tomu, že jedná o jednu věkovou kohortu patnáctiletých žáků/studentů, z nichž většina se již narodila v ČR a polovina z těch, kteří přišli do ČR až po svém narození, žije zde již déle než 10 let.

Výsledky analýzy OECD PISA ukazují, že rodiče žáků - cizinců mají ve srovnání s rodiči českých žáků celkově vyšší kvalifikaci a pracují častěji v nemanuálních profesích. Z toho můžeme usuzovat, že v ČR dochází k usazování celých rodin s dětmi s vyšším socioekonomickým statutem. Tomu odpovídá i zjištění, že z hlediska vybavení domácností českých žáků a žáků-cizinců nebyl zaznamenán žádný rozdíl.

Jednou z podmínek úspěšné integrace je i pevné rodinné zázemí. V našem výzkumu nebyly z hlediska struktury rodin identifikovány významnější rozdíly mezi Čechy a cizinci. Jak u českých dětí, tak i u cizinců je nejčastější formou soužití nukleární rodina. Zejména u dětí s asijským původem je struktura rodin téměř identická s českými. U žáků z postsovětských zemí je nepatrně vyšší zastoupení rodin s jedním rodičem. Z hlediska úspěšné integrace dětí v oblasti vzdělávacího systému je významným zjištěním, že češtinu používá ke komunikaci doma jen 59 % dětí migrantů, přičemž mezi migranty první generace je to pouhá čtvrtina.

Pro vyrovnání vzdělávacích šancí dětí migrantů má významný a nenahraditelný přínos jejich začlenění do systému předškolního vzdělávání. Jedná se zejména o osvojení si českého jazyka a sociokulturní integraci ještě před nástupem do základní školy. Výsledky této studie ukázali vysokou míru zapojení dětí imigrantů do předškolního vzdělávání, kdy mateřskou školu navštěvovalo 93 % dětí migrantů. Je to jen o 3 % méně než u českých dětí. Nicméně z hlediska integrace dětí cizinců v oblasti vzdělávání a i s ohledem na další zaměření výzkumných aktivit je nutno zmínit signifikantní rozdíl v návštěvnosti mateřské školy mezi dětmi s asijským původem a dětmi ze zemí bývalého SSSR. Zatímco mezi asijskými dětmi pouhá 2 % nikdy nenavštěvovala mateřskou školu, čímž se přibližují české populaci, mezi dětmi z postsovětských republik se jedná o 14 %.

Náš výzkum ukázal, že ve srovnání s českými žáky studuje významně větší podíl dětí cizinců na víceletých gymnáziích. Z hlediska národnosti se tento fenomén týká dětí s asijským původem, zejména z Vietnamu. Žáci ze zemí bývalého SSSR se podílem dětí na víceletých gymnáziích přibližují Čechům. Toto zjištění potvrzuje závěry kvalitativně zaměřené studie "Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR" z roku 2007 (Kocourek 2007), která uvádí, že vietnamští rodiče své děti směřují ke studiu na gymnáziích téměř automaticky.

Výsledky studie dále prokázaly, že žáci z asijských zemí mají ve srovnání s Čechy, ale i s žáky z postsovětských zemí, lepší případně srovnatelné studijní výsledky ve všech sledovaných předmětech, kromě českého jazyka. Toto zjištění je

v souladu s podobně zaměřenými výzkumy v zahraničí (Portes, Hao 2004; Crosnoe, Turley 2011; Dronkers, de Heus 2012), dle kterých studenti s asijským původem dosahují dlouhodobě lepších studijních výsledků než děti z jiných etnik. Vysokou výkonnost ve vzdělávání u asijských žáků potvrzuje i zjištění, že ve srovnání s Čechy, ale i s migranty z postsovětských zemí, věnují více času čtení, častěji navštěvují knihovnu jak za účelem zábavy, tak i za účelem školní práce či plnění domácích úkolů, častěji používají internetové encyklopedie a slovníky.¹⁹ Zjištění, že téměř třem čtvrtinám asijských žáků pomáhá škola získat sebedůvěru, souvisí rovněž s vysokou hodnotou přikládanou v asijské kultuře vzdělání. Studenti z postsovětských zemí mají naopak vůči asijským žákům, ale i českým žákům, prospěchový handicap, který může být způsoben tím, že 60 % z nich přišlo do ČR až v průběhu školní docházky, třetina dokonce až na 2. stupeň ZŠ.

O nediskriminačním prostředí českých škol vypovídá hodnocení školy jako sociální instituce, kdy většina studentů bez významnějších rozdílů mezi českými žáky a žáky s migrační historií tvrdí, že si ve škole nachází své přátele, že je škola místem, kde ho/jí mají žáci rádi, kde si nepřipadají trapně. Na druhou stranu však žáci z bývalých sovětských zemí oproti českým a asijským žákům častěji uvedli, že je škola místem, kam nechtějí chodit, kde se nudí a kam nepatří. Zajímavé je zjištění, že se asijská žáci ve srovnání s Čechy a s žáky z bývalých sovětských zemí ve škole v signifikantně vyšší míře cítí být osamělí. To může do určité míry souviset s velkými kulturními rozdíly mezi životem v rodině a životem ve škole (Černík, Kocourek, Pechová a kol. 2006).

Kladný vztah asijské kultury ke vzdělání a úcta k učitelům (Černík, Kocourek, Pechová a kol. 2006) se odráží rovněž v posuzování učitelů, kdy hodnocení asijských žáků je ve srovnání s Čechy a žáky z postsovětských zemí pozitivnější.

Výsledky analýzy rovněž ukázaly, že jak děti s migrační historií, tak i jejich rodiče mají signifikantně vyšší ambice v otázce dosažení úrovně vzdělání, kdy tyto vysoce převyšují vzdělanostní perspektivy českých spolužáků a jejich rodičů. To se týká hlavně asijských žáků, kde 83 % dotázaných chce dosáhnout vysokoškolského vzdělání. Vysoké vzdělanostní cíle pro své děti mají u asijských imigrantů i jejich rodiče. Toto zjištění potvrzuje závěry týkající se vzdělanostních cílů migrantů z dříve realizovaných šetření (Kocourek 2007).

Žáci s migrační historií, zejména děti s asijským původem, signifikantně častěji než čeští žáci využívají doučování ve všech sledovaných předmětech a rozšířenou výuku češtiny. Zejména u asijských žáků to může souviset s vysokými vzdělanostními ambicemi jejich rodičů.

Cizinci ve srovnání s českými žáky častěji opakují ročník, což je důsledkem zejména nedostatečné znalosti českého jazyka.

Školské instituce sehrávají jednu z klíčových pozic v procesu integrace, neboť mohou pozitivním způsobem ovlivnit integraci do české společnosti nejen žáků, ale i jejich rodičů. Závěry této analýzy ukazují, že v komparaci s českými žáky/studenty, jsou žáci zahraničního původu dobře integrováni do českého školského systému. Je však nutno brát v úvahu, že výzkum PISA byl primárně zaměřen na celou populaci patnáctiletých žáků na území celé ČR, a proto byl výzkumný vzorek cizinců v naší analýze poměrně malý. Vzhledem k zahraničním zkušenostem, kdy země s dlouhodobou migrační historií řeší řadu problémů s druhou, ale i s třetí generací migrantů, by v

¹⁹ K podobným výsledkům dochází i Jánská, Průšvicová a Čermák, kdy dotázaní vietnamští žáci uváděli ve srovnání s Čechy výrazně vyšší frekvenci doučování (Jánská, Průšvicová, Čermák 2011).

budoucnu bylo vhodné realizovat další výzkumné aktivity v této oblasti a zaměřit je cíleně na lokality s větší koncentrací migrantů.

Kvalitativní šetření formou řízených rozhovorů s pedagogy doplňuje poznatky o situaci dětí-cizinců z třetích zemí výlučně na základních školách, které mají pro jejich pracovní a společenskou integraci zásadní význam; šetření monitoruje vývojové změny v dané oblasti a konfrontuje zjištěné závěry PISA studie z roku 2009 se současnou situací.

Oproti minulým letům byly zjištěny dvě vývojové tendence. Pozitivní změna je v tom, že do základních škol nastupuje stále nižší počet dětí přicházejících do ČR v průběhu školní docházky a zvyšuje se naopak počet těch, které se zde narodily nebo absolvovaly předškolní výchovu. Tyto děti jsou ve vztahu ke školním výsledkům zcela srovnatelné s českými vrstevníky, často nad průměrem třídního kolektivu.

Dalším trendem minulých let, zmiňovaným dotázanými pedagogy, byl přísun obyvatel do ČR ze sociálně slabších vrstev; jedná se o cizince s nižším vzděláním (příp. bez vzdělání), kteří v důsledku hospodářské krize zápasí s existenčními problémy; lze pozorovat jiné priority než u první imigrační vlny a důsledky ve výchově a školní úspěšnosti jejich dětí.

V zásadě ale šetření potvrdilo základní závěry mezinárodního šetření PISA jak ve školních výsledcích žáků-cizinců, tak ve specifikách jednotlivých národností. Kromě toho odhalilo řadu dalších skutečností a problémů v této oblasti.

Učitelé základních škol pracují s dvěma skupinami žáků-cizinců; s více méně bezproblémovou skupinou 2. generace cizinců (narozených v ČR), u nichž vyzdvihli řadu předností, vysokou ctížádost, píli, motivaci, pracovitost, samostatnost a jiné pozitivní charakteristiky.

Problémy nastávají u skupiny dětí přicházející do ČR uprostřed školní docházky bez znalosti nebo nedostatečné znalosti českého jazyka. Zde platí nepřímá úměra - s vyšším věkem dítěte se snižuje šance na jeho bezproblémovou integraci. Děti přicházející do ČR uprostřed roku neabsolvuji žádný přípravný (jazykový ani integrační) kurz a rovnou po příjezdu nastupují do školních lavic. Jejich integrace není centrálně dotována a řešení dopadá na konkrétní školu a její učitele.

Řízené rozhovory s pedagogy ukázaly, že v systému základních škol neexistuje jednotný systém výuky těchto dětí, jasné metodické pokyny a přímá finanční podpora ze strany centrálních orgánů.

Na koni roku 2011 byly pražské základní školy s vyšším výskytem žáků-cizinců finančně odkázány na vypsané programy/projekty a nutnost (schopnost) o tyto projekty požádat (do příslušných programů se zapojit). To se zatím daří spíše fakultním základním školám s větším počtem cizinců, které si díky odborným kapacitám, zkušenostem a finanční pomoci vytvořily vlastní systém řešení integrace a ten zde probíhá na solidní úrovni.

V této souvislosti představitelé těchto škol upozorňovali na dílčí nedostatky, které musí, v souvislosti s čerpáním finančních prostředků z rozvojových programů, překonávat. Nejzávažnějším problémem je časová disharmonizace čerpání peněz; třebaže projekty/ programy vypisuje nejčastěji MŠMT, doba jejich řešení není sladěna s průběhem školního roku, ale s rokem kalendářním.

V našem vzorku pražských základních škol s vyšším zastoupením žáků-cizinců čerpala finanční prostředky z rozvojových programů, na individuální výuku, doučování,

asistenta učitele, učebnice pro cizince a učební pomůcky atd. zhruba třetina zúčastněných škol.

Majoritní část z nich řešila problém školní výuky žáka bez znalosti ČJ jeho zařazením do nižšího ročníku; to je podle slov pedagogických odborníků opatření nedostatečné, málo efektivní, mnohdy s negativními důsledky pro další vzdělávací kariéru cizince. Podle slov respondentů toto opatření neodpovídá praxi vyspělých evropských zemí.

Mnohé činnosti MŠMT supluje nadále nevládní a neziskové organizace; nejčastěji zmiňovali respondenti nevládní a neziskovou organizaci META, která vydává metodické pokyny pro učitele, organizuje jazykovou výuku pro děti-cizince, jejich doučování a účinně školám pomáhá. I její působení je limitováno procedurou projektových žádostí, omezeno finančními možnostmi a délkou řešení projektů.

Pro řízení integrace dětí cizinců bez znalosti ČJ do výukového procesu mohou být inspirativní uvedená doporučení a návrhy zkušených pedagogů; jako příklady dobré praxe lze využít zavedené systémy integrace na základních školách zapojených do rozvojových programů.

Pozitivní obrat se očekává od opatření umožňující od 1.1.2012 finančně podporovat výuku ČJ i u dětí cizinců z třetích zemí (dříve možné pouze u dětí z EU, které jsou na základních školách zastoupeny marginálně); dopad tohoto opatření však nebyl v době konání rozhovorů s řediteli/učiteli ZŠ ještě patrný.²⁰

²⁰ Změnu přináší novela školského zákona vyhlášená pod č. 472/2011 Sb, která se týká i vzdělávání cizinců a nabyla účinnosti od 1. ledna 2012. V § 20 se za odstavec 5 vkládá odstavec 6, který zní: „(6) Krajský úřad vykonává činnosti uvedené v odstavci 5 písm. a) i pro ostatní cizince.“ Znamená to, že od 1. 1. 2012 pro všechny žáky cizince, kteří plní povinnou školní docházku, zajistí krajský úřad příslušný podle místa pobytu žáka ve spolupráci se zřizovatelem školy bezplatnou přípravu k jejich začlenění do základního vzdělávání, zahrnující výuku českého jazyka přizpůsobenou potřebám těchto žáků.

Literatura

- Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Společné soužití - přijatá usnesením vlády ČR č. 99 ze dne 9. února 2011. Dostupné také na [www: http://www.cizinci.cz/files/clanky/741/Usneseni_vlady_09022011.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/741/Usneseni_vlady_09022011.pdf)
- Castles, Stephen and Mark J. Miller. 2003. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Guilford Press.
- Cattaneo, M.A., Wolter, S.C. *Migration Policy Can Boost PISA Results: Findings from a Natural Experiment*. Discussion Paper No. 6300, IZA: Bonn (Germany), January 2012
- *Cizinci v ČR 2010*. Praha: Český statistický úřad, 2011. ISBN 978-80-250-1993-1
- *Cizinci v ČR 2009*. Praha: Český statistický úřad, 2010. ISBN
- Crosnoe, R. - Turley, R. *K-12 Educational Outcomes of Immigrant Youth. The Future of Children*. Vol. 21, No. 1, 2011
- Černík, J. - Kocourek, J. - Pechová, E. a kol. *S vietnamskými dětmi na českých školách*. H+H, 2006
- Dluhošová, H. Integrace cizinců v České republice. In ŠIŠKOVÁ, Tatjana, et al. *Výchova k toleranci a proti rasismu : multikulturní výchova v praxi*. Praha : Portál, 2008. s. 75-87. ISBN 978-80-7367-182-2.
- Dronkers J. *Positive but also negative effects of ethnic diversity in schools on educational performance? An empirical test using cross-national PISA data*. Paper presented at the conference Integration and Inequality in Educational Institutions at the University of Bremen, Teerhof, 24-25 September 2010
- Dronkers, J., Levels, M., Kraaykamp, G. Immigrant Children's Educational Achievement in Western Countries: Origin, Destination, and Community Effects on Mathematical Performance. *American Sociological Review*, 2008, Vol. 73, p. 835–853.
- Frick, J. R., Wagner, G. G. Economic and social perspectives of immigrant children in Germany, in E. Curle and T. Wunderlich (eds.), *Deutschland – ein Einwanderungsland? Rückblick, Bilanz und neue Fragen-Festschrift für Friedrich Heckman*, Lucius und Lucius: Stuttgart, 2001.
- *Green Paper: Migration & mobility: challenges and opportunities for EU education systems*, COM(2008) 423 final, Brussels, 3.7.2008.

- Harttgen, K., Klasen, S. *Well-being of Migrant Children and Migrant Youth in Europe*. Survey Report. University of Göttingen, July 2008
- Heckmann, F. *Education and the Integration of Migrant Childre. Report submitted to the European Commission by the NESSE network of experts*. Brussels: European Commission, Directorate-General for Education & Culture, April 2008, 83 p.
- Janská, E., Průšvicová, A., Čermák, Z. Možnosti výzkumu integrace dětí Vietnamců v Česku: příklad základní školy Praha-Kunratice. *Geografie*, 2011, 116, č. 4, s. 480–496.
- Kocourek, J. *Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR*. MPSV: 2007
- *Kvalitní systém předškolního vzdělávání a péče: nejlepší start do života pro všechny naše děti*. Evropská komise, 17.2.2011
- Leontiyeva, Y. *Ukrajinci v ČR*. [on line]. Socioweb 20.12.2005 [cit. 2011-10-10] dostupné na [www: http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=200&lst=111](http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=200&lst=111)
- *PISA 2009 Results: Overcoming Social Background – Equity in Learning Opportunities and Outcomes (Volume II)*, OECD, 2010, ISBN 978-92-64-09150-4, dostupné na <http://dx.doi.org/10.1787/9789264091504-en>
- Portes, A., Hao, L. The schooling of children of immigrants: Contextual effects on the educational attainment of the second generation. *PNAS*, vol. 101, no 33, 2004, p. 11920–11927
- Schneeweis, N. Educational institutions and the integration of migrants. *J Popul Econ*, DOI 10.1007/s00148-009-0271-6, 2009
- Schnepf, S.V. *How Different Are Immigrants? A Cross-Country and Cross-Survey Analysis of Educational Achievement*. Discussion Paper No. 1398, IZA: Bonn (Germany), November 2004.
- Titěrová, K. *Vzdělávání dětí cizinců: výzva českému školství*. [online] Multikulturní centrum 2011[20.6. 2012] dostupné na [www: migraceonline.cz](http://www.migraceonline.cz)
- Usnesení Evropského parlamentu ze dne 2. dubna 2009 o vzdělávání dětí z rodin migrantů (2008/2328(INI))
- *Where immigrant students succeed. A comparative review of performance and engagement in PISA 2003*. Paris: OECD Publishing, 2006
- Závěry Rady o systému předškolního vzdělávání a péče: nejlepší start do života pro všechny naše děti. *Věstník Evropské unie 2011/C 175/03*

Výtahy z oponentských posudků

RNDr. Michaela Kleňhová

Závěry jsou využitelné jako podklad pro autory vzdělávací politiky i pro pedagogy, kteří se setkávají s výukou cizinců z třetích zemí poprvé, případně s jejich výukou nemají příliš velké zkušenosti. Vzhledem k tomu, že se jedná o aktuální a zatím ne často zpracovávané téma, mohou být závěry využity i jako východiska pro politiku integrace cizinců do vzdělávacího procesu a jako doporučení, jak s cizinci na školách pracovat. Každopádně by jak nevládní organizace, tak zejména pracovníci ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy měli využívat publikované výsledky jako východisko pro další práci s dětmi migrantů.

Ing. Bohumila Čabanová, Ph.D.

Závěry studie i předcházející část, která představuje doporučení z analýz, jsou zdařilou syntézou získaných poznatků. Akcentují zjištěné problémy a ukazují možné směry dalšího výzkumu integrace dětí migrantů do českého vzdělávacího procesu. Studie je novým pohledem na problematiku školské integrace a doporučení jsou zajímavým podkladem pro další rozvíjení tématu. Jak bylo zmíněno výše v textu, jsou výsledky dobrým základem jak pro další zkoumání, tak pro opatření v decizní sféře.

Věra Kolmerová, PaedDr.

Sekundární analýza dat OECD PISA a zjištění z řízených rozhovorů s řediteli (pedagogy) vybraných pražských škol s nejvyšším zastoupením cizinců ve třídách jsou využitelné pro základní orientaci stavu integrace a školní úspěšnosti patnáctiletých žáků/studentů z třetích zemí na českých školách. Nutno však brát v úvahu, že jde o výběrový „elitní“ vzorek zahrnující žáky různých typů škol (základní školy, víceletá gymnázia, konzervatoře, střední odborná učiliště s maturitou), v němž jsou zastoupeni i studenti ze zemí EU a většina sledovaných žáků/studentů se již narodila v České republice nebo zde žije více jak deset let. Reprezentativnost vzorku k obecným závěrům je tak sporná, pro popis stavu však dostačující. Vzhledem k důležitosti problematiky by autorky měly pokračovat a svou studii v budoucnu kvalitativně i kvantitativně prohloubit a rozšířit.